

T.C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GÜZEL SANATLAR ANASANAT DALI
SANAT POLİTİKALARI VE İŞLETMECİLİĞİ PROGRAMI

RESMİ ORTAÖĞRETİM TARİH 11. SINIF
KİTABININ İLK ÜNİTESİNDEKİ
İLLÜSTRASYONLARININ ÜSLUP VE
İŞLEVSELLİK AÇISINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALİ ÇAĞAN UZMAN

151146101

DANIŞMAN ÖĞRETİM ÜYESİ:
YRD.DOÇ. DR. KAYA ÖZAKGÜN

İstanbul, Ekim 2017

T.C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GÜZEL SANATLAR ANASANAT DALI
SANAT POLİTİKALARI VE İŞLETMECİLİĞİ PROGRAMI

RESMİ ORTAÖĞRETİM TARİH 11. SINIF
KİTABININ İLK ÜNİTESİNDEKİ
İLLÜSTRASYONLARININ ÜSLUP VE
İŞLEVSELLİK AÇISINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALİ ÇAĞAN UZMAN

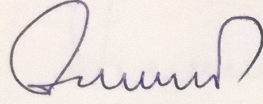
151146101

DANIŞMAN ÖĞRETİM ÜYESİ:
YRD.DOÇ. DR. KAYA ÖZAKGÜN

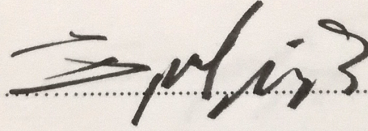
İstanbul, Ekim 2017

T.C. Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

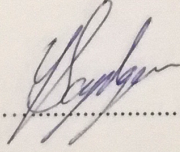
04.10.2017 tarihinde tezinin savunmasını yapan Ali Çağan UZMAN'a ait "Resmi Ortaöğretim Tarih 11. Sınıf Kitabının İlk Ünitesindeki İllustrasyonların Üslup ve İşlevsellik Açısından İncelenmesi" başlıklı çalışma, Jürimiz Tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü, Güzel Sanatlar Anasanat Dalı, Sanat Politikaları ve İşletmeciliği Tezli Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi Olarak ~~oy birliği/oy çokluğuyla~~ Kabul Edilmiştir.

Prof. Dr. Selahattin YILDIZ
Başkan

Yrd. Doç. Dr. Kaya ÖZAKGÜN
(Üye)-Danışman

Yrd. Doç. Dr. Yüce SAYILGAN
(Üye)

YEMİN METNİ

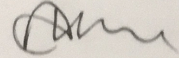
04/10/2017

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Resmi Ortaöğretin Tarih 11. Sınıf Kitabının ilk Ünitesindeki İllüstrasyonların Üslup ve İşlevsellik Açısından İncelenmesi” adlı çalışmanın, proje safhasından sonuçlanmasına kadar olan bütün süreçlerinde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımda yazıldığını ve yararlandığım bütün eserlerin “Kaynakça”da gösterilenlerden oluştuğunu, “Kaynakça”da yer alan bu eserlerden metin içinde atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım.

Öğrenci Numarası
151146101

Adı-Soyadı
Ali Çağan Uzman

İmza

RESMİ ORTAÖĞRETİM TARİH 11. SINIF KİTABININ İLK ÜNİTESİNDEKİ İLLÜSTRASYONLARININ ÜSLUP VE İŞLEVSELLİK AÇISINDAN İNCELENMESİ

Özet

Bu tez çalışmasının temel amacı, Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim alanındaki büyük eksiklerinden birisi olan illüstrasyon kullanımı konusundaki noksanlıkların belirtilmesidir. Devlet kitaplarında kaynağı ve sanatçısı verilmeden kullanılan yüzlerce eser bulunmaktadır. Bu eserler ise çoğu zaman anlatılan konular ile örtüşmemekte ve metni tasvir etmemektedir. Bu yaklaşım ise öğrencilerin devlet eliyle verilen bilgiyi sorgulamasına ve motivasyonunun düşmesine sebebiyet verir.

Eğitime önem veren gelişmiş devletler ise yeni nesilleri bilgilendirmek amacı ile yayımlanan ve bilimsel nitelik taşıyan bu kitaplarda illüstrasyon kullanımı ve kitap tasarımı konusunda büyük hassasiyete sahiptir. Bilimsel illüstrasyon, kitap resimlemesi, tarihi illüstrasyon vb. konularda eğitim alan sanatçıların gene resmedilecek konuda bilge ve uzman kişilerin yönlendirmeleri ile hazırladıkları illüstrasyonlar, hem sanatsal çekiciliğe hemde bilimsel tutarlılığa sahip olmakla beraber aynı zamanda resmedilen metinlede örtüşmektedir. Bu ise okuyucunun yalnızca illüstrasyonu inceleyerek sayfalarca şey öğrenebilmesini sağlamak ile beraber bu çizimleri kullanan yayınların kalitesinde oldukça arttırmaktadır.

Tez çalışması, illüstrasyon sanatının kökeni, gelişimi ve işlevini inceledikten sonra günümüzde küresel anlamda neredeyse tüm dünyaya ulaşan başarılı örneklerin bu başarıyı nasıl elde ettiklerini sorgulamaktadır. Türkiye'de illüstrasyonun mevcut durumuna örnek teşkil olabilecek 2016-2017 döneminde liselerde okutulan, 11. Sınıf Tarih kitabı bu örnekler ve Fransa'da devlet okullarında okutulmakta olan 6. sınıf tarih-coğrafya kitabı ile mukayese edilip bu alanın gelişmesi için yapılması gerekenler belirtilmiştir.

INVESTIGATION OF THE ILLUSTRATIONS IN THE FIRST UNIT OF THE 11TH CLASS OFFICIAL SECONDARY EDUCATION HISTORY BOOK IN THE TERMS OF FUNCTIONALITY AND STYLE

Abstract

The main aim of this thesis is to point out the deficiencies in the use of illustration, which is one of the major shortcomings of the Republic of Turkey in education. There are hundreds of artworks and illustrations in state books that are used without being given the source and the artist. These works often do not overlap with the topics described and do not depict the text. This approach causes the students to question the information given by the state and decrease the motivation.

Developed states that have importance in education have great sensitivity in the use of illustrations and book design in these books which are published with the aim of informing new generations and have scientific quality. Scientific illustration, book illustration, historical illustrations and so on. The illustrations prepared by the wise and expert directors of the artists who have studied in the topics overlap with the text depicted at the same time with the artistic attraction as well as the scientific consistency. This increases the quality of the publications that use these drawings, as well as enabling the reader to learn a lot of information by examining the illustration only.

After studying the origin, development and function of the art of illustration, the thesis study questions how peaceful examples that have reached almost the whole world in the global sense today have achieved this peace. The 11th Class History Book, which may be an example for the current situation of illustration in Turkey, has been mentioned in comparison with the 6th grade history-geography book which was taught in public schools in France and the necessary things to be done in order to develop this field.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, Türkiye Cumhuriyeti'nde yayınlanan bilimsel yayımlarda tarihi illüstrasyon kullanımı ve bilhassa üretiminin geliştirilmesi için yapılması gerekenler, dünyadaki başarılı örnekler incelenerek belirtilmeye çalışılmıştır. Bu inceleme dahilinde tarihi illüstrasyonun yüzyıllar içindeki gelişimi, değişimi ve işlevi incelenerek, illüstrasyon geleneğinin oluşma sebeplerine değinilmiştir. MEB'nın 11. Sınıf Tarih Kitabının birinci ünitesi üzerinden örneklendirmeler yapılarak dünya devletlerindeki başarılı örnekler ile mukayesesi gerçekleştirilmiş ve sonuca varılmıştır.

Tez konusunu seçerken isteklerimi göz önünde bulundurup, yazım sürecindeki yönlendirmeleri ile bana yardımcı olan, tez danışmanım Yrd. Doç Dr. Kaya Özakgün'e ve Maltepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi dekanı olan Prof. Dr. Selahattin Yıldız'a teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

İçindekiler

GİRİŞ	1
1. İLLÜSTRASYONUN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ	2
1.1. GENEL ANLAMI İLE İLLÜSTRASYON	2
1.1. İLLÜSTRASYONUN ÇEŞİTLERİ	7
2. TARİHTE İLLÜSTRASYON KULLANIMI	12
2.1 ANTİK MEDENİYETLERDE İLLÜSTRASYON VE ANTİK DÖNEM İLLÜSTRASYON'UNUN ÇAĞIMIZ İLLÜSTRASYON SANATINA ETKİSİ	12
2.3. ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ VE OSMANLI DEVLETİ'NDE İLLÜSTRASYON	21
3. TÜRK VE AVRUPA DERS KİTAPLARININ İLLÜSTRASYON, İÇERİK VE TEKNİK AÇILARINDA KARŞILAŞTIRMASI	30
3.1. TARİHİ İLLÜSTRASYON ALANINDA DÜNYADAKİ BAŞARILI ÖRNEKLERİN İNCELENMESİ	30
3.2. 11. SINIF TARİH KİTABININ 1. ÜNİTESİNDEKİ İLLÜSTRASYONLARIN ÜSLUP VE İŞLEV AÇISINDAN İNCELENMESİ	51
4. SONUÇ	65
KAYNAKÇA	70
<i>Eserler (Kitaplar)</i>	<i>70</i>
<i>Elektronik Kaynaklar</i>	<i>70</i>

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: "Anatomik İnsan", Très Riches Heures du Duc de Berry (15. yüzyıl başları).....	4
Şekil 2: Vita et Fabulae, Çocuklara Kuzey 15. yüzyıl İtalya'sında yaygın olan etik anlayışını illüstrasyonlar yoluyla anlatan kitap.....	5
Şekil 3: Omne Bonum kitabından bir diş hekiminin operasyonunu gösteren bir illüstrasyon.	6
Şekil 4: Adem ve Havva'nın Cennetten kovuluş sahnesi Sistine Şapeli, Michelangelo, 1509, Vatikan.	6
Şekil 5: İnsanın yaratılış sahnesi Sistine Şapeli, Michelangelo, 1509, Vatikan.....	7
Şekil 6: Patryk Hardziej'in Polonya'da 2017 yılında düzenlenen 20. Kült Film Festivali için dijital mecrada çizdiği afişler.	8
Şekil 7: Sungjae Kim'in kilden modelleyip hazırladığı "Hayvan Takvimi".....	8
Şekil 8: Norman Rockwell, Breaking Home Ties, 1954, tual üzerine yağlıboya.....	9
Şekil 9: Alberto Vargas, Playboy dergisi için 1961 yılında yaptığı çizim.....	10
Şekil 10: Gil Elvgren, Flying High, 1958, Tual uzerine Yağlıboya.....	10
Şekil 11: Bobbi Angell'in American Society of Botanical Artists'te yer alan "Illustrations for a Tropical Flora" isimli çalışması.....	11
Şekil 12: Girit'te bulunmuş olan Minoa uygarlığından fresk.....	13
Şekil 13: II. Ramses'in Kadeş Savaşında zafer kazanmasını gösteren fresk, Abu Simbel tapınağından.	13
Şekil 14: J. de Morgan tarafından keşfedilen Naram-Sim'in zaferini anlatan rölyef. Kuzey Irak İ.Ö. 2230.....	14
Şekil 15: Kral Ashurbanipal'in Elam Seferi'ni tasvir eden Assur Rölyefi.....	14
Şekil 16: Roma'daki Trajan Sütunu'ndan detay. İnşaa tarihi İ.S. 107-113.....	15
Şekil 17: İlk illüstrasyon içeren İncil. Günther Zainer, Augsburg.....	17
Şekil 18: Metin ve illüstrasyonları birlikte içeren ilk basılı kitap. Der Edelstein. Baskı: Albrecht Pfister, Şubat 14, 1461.....	18

Şekil 19: Amerika Birleşik Devletleri 10 Doları üzerindeki Charles R. Knight tarafından çizilmiş illüstrasyon.....	19
Şekil 20: Fosil kanıtlara dayanan ve su altındaki antik yaşamı gösteren ilk illüstrasyon, Duria Antiquior, Henry De la Beche, 1830.....	19
Şekil 21: Othenio Abel, 1909.....	20
Şekil 22: : Kilden model üzerinde çalışan Charles R. Knight.....	21
Şekil 23: Amerikalı Prehistorya alanında uzmanlaşmış sanatçı Charles R. Knight'ın atölyesi ve eserleri.	21
Şekil 24: Nevşehir Karanlık Kilise.....	23
Şekil 25: Divriği Ulu Cami, Sivas.....	24
Şekil 26: Ortaköy Cami, Beşiktaş, İstanbul.....	24
Şekil 27: Vank Ermeni Ortodoks Kilisesi, İsfahan, İran.....	24
Şekil 28: Sultanahmet Cami, Fatih, İstanbul.....	24
Şekil 29: Piri Reis'in dünya haritası.....	25
Şekil 30: Hekim Sabuncuoğlu'nun tedavi tekniklerini gösteren çizimleri.....	26
Şekil 31: Karaoğlan Çizgi roman serisi.....	28
Şekil 32: Burak Sezgin'in çizdiği Tarkan çizgi romanı kapak tasarımı.....	29
Şekil 33: Fernando Baptista'nın National Geographic dergisi için çizdiği ve Moai Heykellerinin taşınma sürecini anlatan illüstrasyon.....	34
Şekil 34: Fernando Baptista'nın atölyesindeki sürecini gösteren fotoğraflar.....	37
Şekil 35: Fernando Baptista'nın kapak tasarımından önce yaptığı eskizler.....	38
Şekil 36: Wesley Robins, Historical Bits and Places.....	39
Şekil 37: Beth Zaiken, Stag Moose.....	41
Şekil 38-43: 6'ncı sınıf Tarih/Coğrafya Kitabı, Paris, lelivrescolaire, 2016.....	42-50
Şekil 44-52: Ortaöğretim Tarih 11, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, üçüncü baskı, 2012.....	53-63
Şekil 53: Bodrum Mozalesi illüstrasyonu, Civilization 5, Firaxis Games.....	68

GİRİŞ

Günümüz toplumlarında eğitim, en çok değer verilen konulardan biridir. Bu durumun sebebi, eğitimin gelecek nesilleri yani yarının dünyasını inşa edecek olanları şekillendirecek olan kavram olmasıdır. Dolayısıyla, eğitimin büyük-küçük her devlet ve toplum açısından azımsanmayacak bir önemi vardır. Çağdaş devletlerde, eğitim görevini aileden sonra üstlenen temel kurumlar okullardır. Okullar kitleleri şekillendirerek ve bilgilendirerek onları profesyonel yaşama hazırlamaktadırlar. Daha üretken, modern ve sorumluluklarını bilen bir toplum yetiştirmek için de okullara ve okullarda okutulan kitaplara özen göstermek gerekmektedir. Bu kitaplara verilen emek, harcanan özen ve ayrılan sermaye o çabayı gösteren topluma ve devlete daha kaliteli bir işgücü ve gelecek olarak döneceği için gelişmiş devletlerde resmi okul kitaplarının tasarımına ve içeriğine önemli miktarda kaynak ayrılmaktadır. Türkiye’de ise aynı özen gösterilmemektedir. Bu özen farkı özellikle gelişmiş ülkelerin kitaplarındaki ve Türk eğitim kitaplarındaki illüstrasyonlar karşılaştırıldığında daha bariz olarak ortaya çıkmaktadır.

Dolayısıyla, sorgulanması gereken husus, Türk ders kitaplarındaki illüstrasyonların, eleştirilmesi gereken noksanlıklarının neler olduğu, bu noksanlıkların nasıl iyileştirilebileceği ve farklı devletlerdeki başarılı örneklerin bu konuda bizlere kendi tarzını oluşturma aşamasında nasıl yol gösterebileceğidir.

Bu soruna çözüm bulabilmek amacıyla ilk bölümde konuya teorik altyapı hazırlanacaktır. İkinci ve üçüncü bölümlerde ise 11. Sınıf Lise Tarih Kitabı ile dünadan başarılı tarihi illüstrasyon örnekleri ve 6. Sınıf Fransız Tarih Ders Kitabı karşılaştırılarak konu analiz edilecek ve çeşitli çıkarımlara varılmaya çalışılacaktır.

Ders kitaplarındaki tarihi illüstrasyon kullanımını inceleyip kıyaslamadan önce, konunun teorik altyapısını hazırlamak amacıyla ilk bölümde konuyla ilgili kavramlar tanımlanacak ve açıklanacaktır. Bu amaçla bu bölümde ilk olarak İllüstrasyon kavramı detaylıca ele alınacaktır, ardından tarih boyunca illüstrasyon kullanımı incelenecektir ve son olarak Türk tarihinde illüstrasyon kullanımı ele alınacaktır.

1. İLLÜSTRASYONUN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ

1.1. GENEL ANLAMI İLE İLLÜSTRASYON

İllüstrasyon resim, çizim, kroki, fotoğraf, kolaj, kil veya herhangi bir nesne kullanılarak, yaşanmış bir olayın, bir fantezinin, bir idealin, bir mitolojik unsurun ya da bir anının, sanatçı tarafından görselleştirilerek tasvir edilmesidir. Tarih boyunca illüstrasyon farklı teknikler ile gelişim göstermiştir, Avrupa’da ve Asya’da yüzyıllarca ahşap ve taş baskı, gravür, yağlı boya ve akrilik, kolaj gibi metotlar kullanılmıştır. Günümüzde, teknolojinin imkanları artırmasıyla birlikte sanatçıların büyük bir kesimi artık bu tekniklerden ziyade illüstrasyonları üretirken, dijital yazılımları tercih etmektedir.

Ortaçağ elyazmalarında illüstrasyonlara “illüminasyon” denilirdi. Bunun sebebi illüstrasyonların çoğu zaman okuma-yazma bilmeyen insanları eğitmek, onlara çeşitli ahlaki ya da dini bilgileri aktarmak amacıyla kullanılmasıydı. Bu durumun en iyi tarihi örneği, Ortaçağ boyunca ve hatta günümüz de bile Katolik ve Ortodoks kiliselerinde illüstrasyonların, Hz. İsa’nın ve diğer önemli dini figürlerin (havariler ve azizlerin) hikayelerini etik değerler vererek anlatmak ve dolayısıyla halkı “aydınlatmak” amacıyla sistematik olarak kullanılmasıdır. Hristiyanlığın Avrupa’daki boyunduruğunun kırılmasıyla beraber bilginin özgürce kullanımını savunan çeşitli idealist Hümanist aydınlar ise illüstrasyonları tıbbi çizimler yapmak, şifalı bitkilerin nasıl kullanılacağını göstermek veya rasyonel bilgileri anlaşılabilir şekilde paylaşmak için kullanmışlardır.

Belirtmelidir ki Avrupa'nın, bilimde hızlıca ilerlemesini sağlayan ve üretilen bilimsel ve kültürel verilerin halka ulaşmasını oldukça kolaylaştıran teknik gelişme 1566'da bulunan Gutenberg'in hareketli harufat sistemidir.

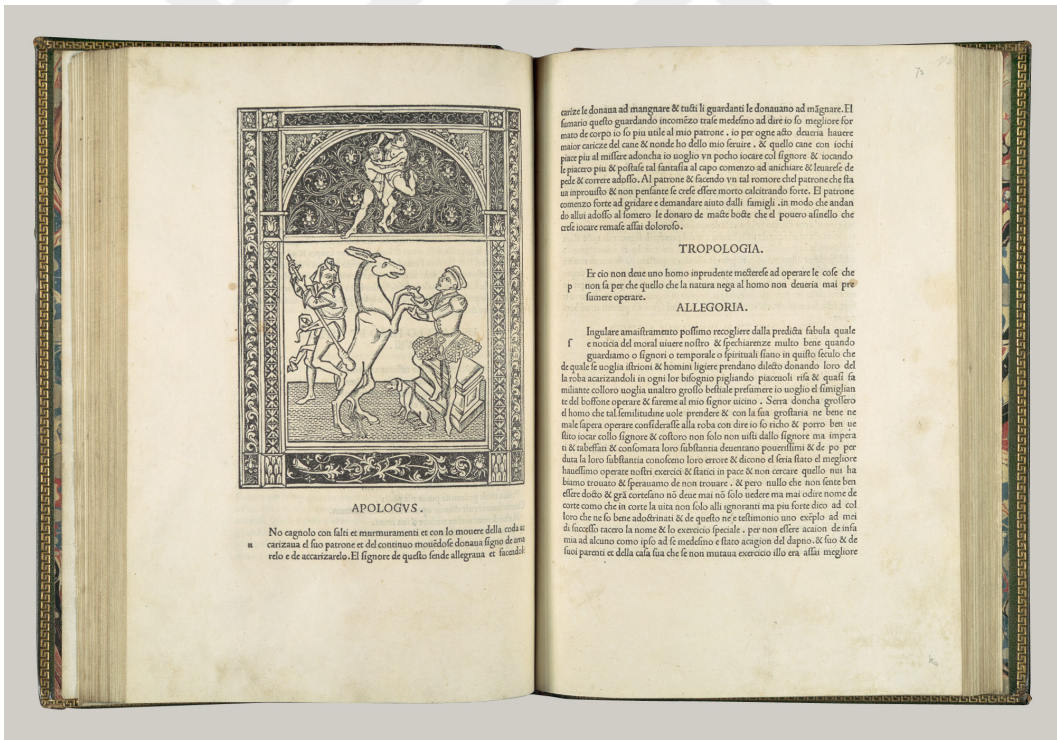
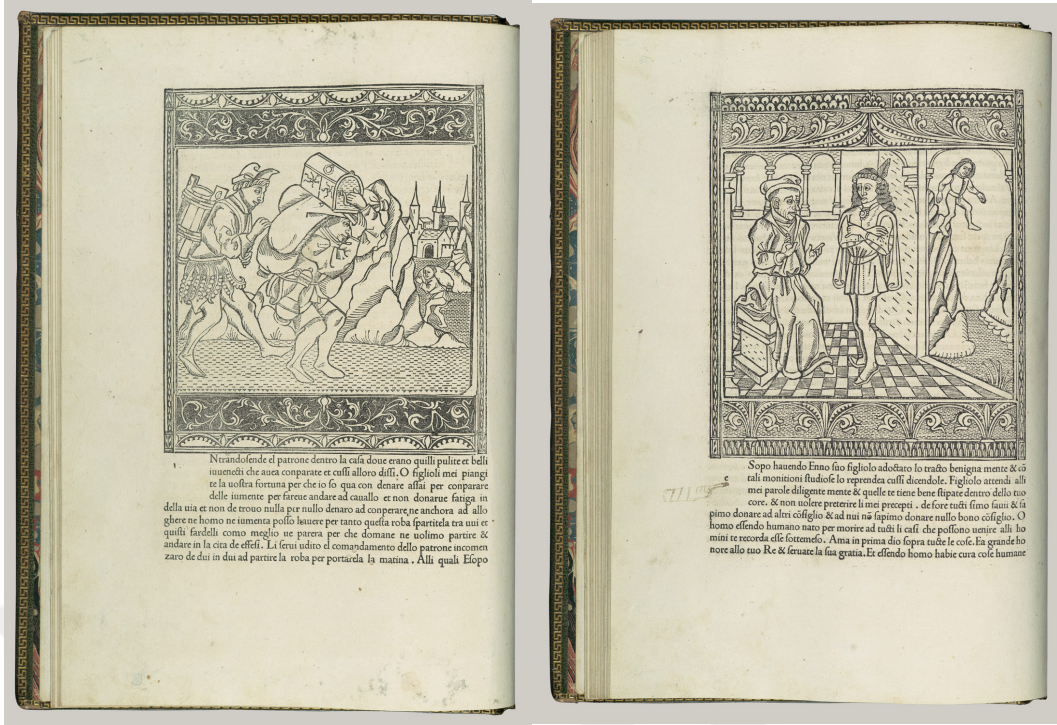
Bu sistem ile modern anlamda basım sisteminin ilk örnekleri ortaya çıkmıştır ve bu vesile ile kitap basımının elle çoğaltılmak yerine mekanikleşmesi ile basım ekonomikleşmiştir ve kitaplar halk ve özellikle aydınlar için daha ulaşılabilir hale gelip Avrupa'nın bilimsel kalkınmasında hayati bir rol oynamıştır.

Matbaanın gelişmesinin illüstrasyon kullanımı açısından önemi ise, kitapların çok daha fazla ve hızlı üretimi ile halka ulaşması sebebi ile insanların illüstrasyon içeren kitapları daha sık görmesi ve her illüstrasyonun tek tek çizilmesi yerine binlerce kez basılabilme imkanının yolunun açılmasıdır. Bu sayede illüstrasyon kullanımı son derece artmıştır. İllüstrasyon üretimini ve yaygınlaşmasını bir örnekle açıklarsak; o günlerden kalan kitaplardan biridir çocuklar için üretilen kitapları neredeyse her sayfasında illüstrasyona rastlanılabilmektedir.

Şekil 1: "Anatomik İnsan", Très Riches Heures du Duc de Berry (15. yüzyıl başları), kaynak: Raymond Cazelles et Johannes Rathofer (préf. Umberto Eco), Les Très Riches Heures du Duc de Berry, Tournai, La Renaissance du Livre, 2001 (1re éd. 1988), 238 p. (ISBN 2-8046-0582-5).

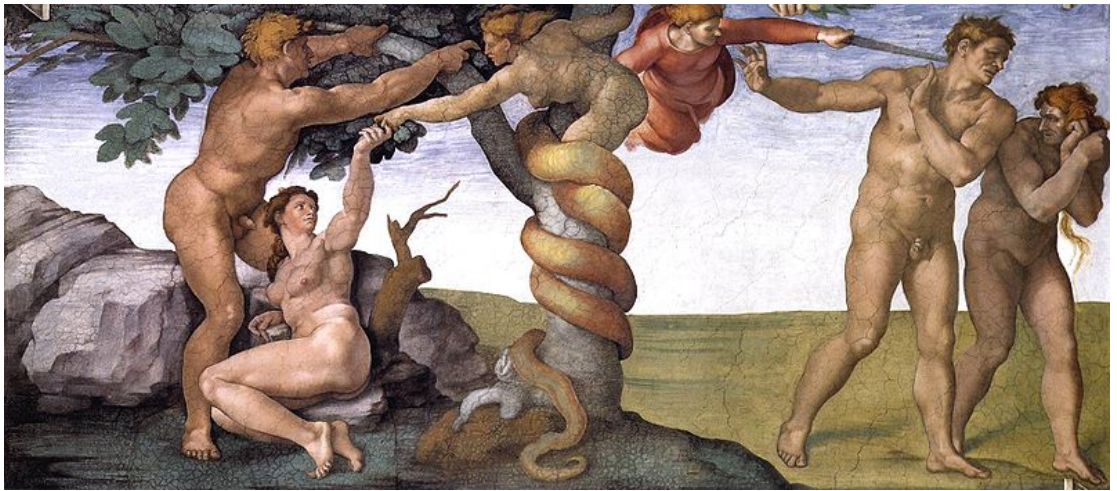
(Bu resim Ortaçağ Avrupa'sında illüstrasyon kullanımına örnek teşkil eder. Resim dönemin bir astroloji kitabından alınmıştır. Dönemin ahlaki değerlerinin kitap üzerinde etkisi görülebilir, görüldüğü gibi kadın bedeninin cinsel organları burçları tasvir eden resimlerle kapatılmıştır.)

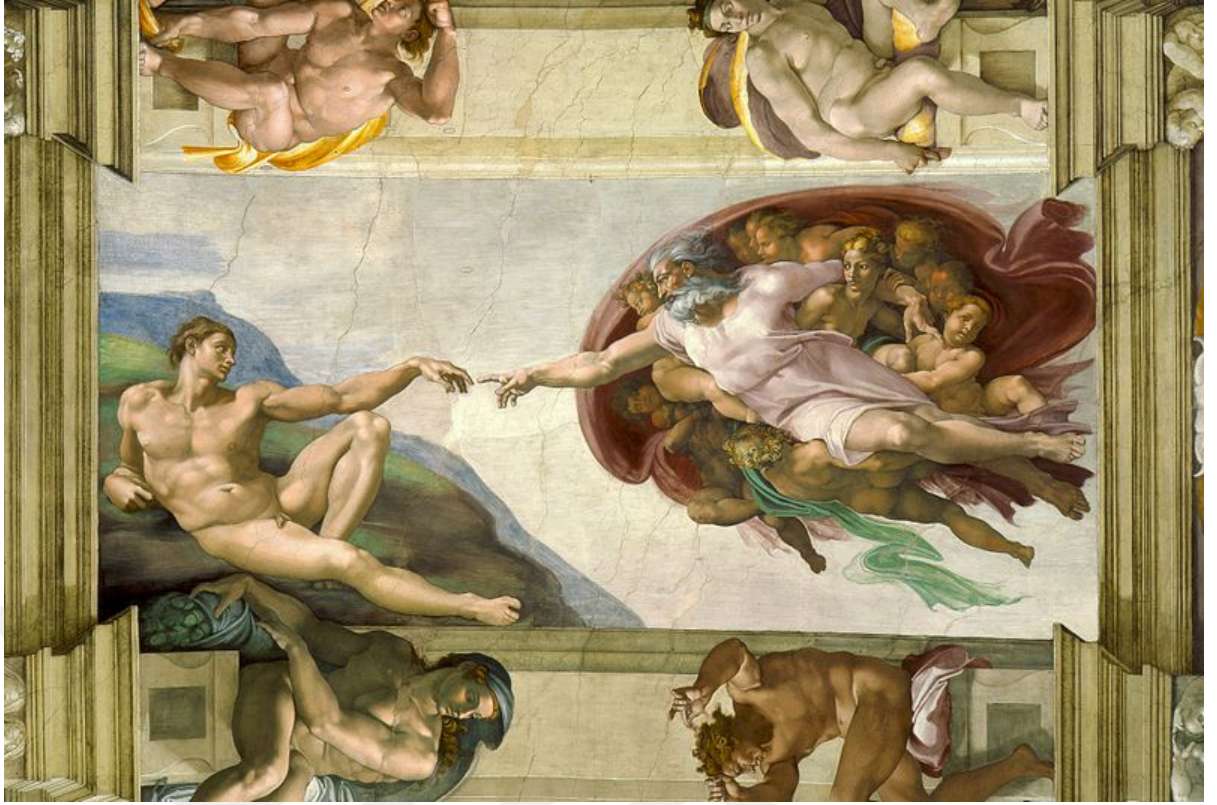
Şekil 2: Vita et Fabulae, Çocuklara Kuzey İtalya'da yaygın olan etik anlayışını illüstrasyonlar yoluyla anlatan görsel matbaa öncesi dönemde İtalya'da yazılmış bir ahlak kitabı olan Vita et Fabulae'den alınmıştır. Görüldüğü gibi kitapta pek çok illüstrasyon kullanılmıştır, matbaa öncesi dönemde bütün kitabın ve illüstrasyonların elle çoğaltılması gerekmektedir bu durum da bilginin yayılmasını hayli zorlaştırıyordu.

Şekil 3: Omne Bonum kitabından bir diş hekiminin operasyonunu gösteren bir illüstrasyon.

Şekil 4: Adem ve Havva'nın Cennetten kovuluş sahnesi Sistine Şapeli, Michelangelo, 1509, Vatikan, İtalya.

Şekil 5: İnsanın yaratılış sahnesi Sistine Şapeli, Michelangelo, 1509, Vatikan, İtalya

1.1. İLLÜSTRASYONUN ÇEŞİTLERİ

Rönesans ve Aydınlanma Çağ'ı ile birlikte ekonominin, toplumun, teknik ve teknolojinin el ele gelişmesi ile sanatta da beklenildiği üzere derin köklü değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimler endüstrileşmeye kadar daha ziyade eserlerin içeriğinde ve konusunda olsa da fabrikalaşmanın ardından boyalarında önceye nazaran çok daha hızlı üretilmesi ve kolay elde edilmesi ile stillerde de farklılıklar oluşmuştur. Bu vesileyle birçok sanat dalı ortaya çıkmıştır ve var olan sanat dalları da gelişmiştir. İllüstrasyon alanı da istisna değildir ve dolayısıyla bu gelişimlerden etkilenerek derinleşmiş ve çeşitlenmiştir. İllüstrasyon çeşitleri Ivan Viola and Meister E. Gröller'in tanımlamasına göre, temel olarak; çocuklara yönelik illüstrasyon, moda illüstrasyonu, çizgi roman, mimari resimleme, bilimsel illüstrasyon, fantastik illüstrasyon, ikonik, infografik, teknik, 3D, 2D... şeklinde sıralanabilir. Fakat temel olarak üç ana bölümde incelemek gerekirse modern illüstrasyon, sanatsal illüstrasyon, teknik ve bilimsel illüstrasyon olarak ayrılabilir.

1. 2. 1 Modern İllüstrasyon

Modern İllüstrasyon özellikle son 20-30 yıllık süreçte gelişerek günümüzde ki halini almıştır. Bu tip illüstrasyonlarda; çizim, baskı, kolaj, dijital çizim, 3d modelleme gibi birçok teknik kullanılır. Amacına bağlı olarak illüstrasyon dışavurumcu, stilize, gerçekçi veya son derece teknik olabilir ve dolayısıyla sanatçıyı sınırlayan hiçbir şey yoktur.

Şekil 6: Patryk Hardziej'in Polonya'da 2017 yılında düzenlenen 20. Kült Film Festivali için dijital mecrada çizdiği afişler.

Şekil 7: Sungjae Kim'in kilden modelleyip hazırladığı "Hayvan Takvimi"

1. 2. 2 Sanatsal İllüstrasyon

Sanatsal illüstrasyon, pratik kaygılarla (gelir veya beğeni) üretilen, ancak üretiminden sonra, yapan sanatçının zaman içerisinde değerinin fark edilmesi, eser tamamlandıktan sonra o esere olan ilginin çok artması vb. sebebler ile illüstrasyonların sanatsal değerinin, tüketim değerinin çok önüne geçmesinin ardından sanat piyasasına girmesi ve bir sanat eseri olarak ilgi görmesine denilebilir.

Sanat tarihinde illüstrasyon, çoğu zaman grafik tasarımdan ve güzel sanatlardan daha az değer görmüştür. Fakat günümüzde grafik roman, animasyon film ve video oyun endüstrilerinin büyümesi, dergi ve çeşitli yayınlarda illüstrasyonun artan kullanımı nedeniyle illüstrasyon artık küresel anlamda ilgi gören bir sanat dalı haline gelmiştir.

Orijinal illüstrasyon eserlerinin açık arttırmalarda çok yüksek fiyatlara çıktığı da bir bilinen bir gerçektir. Örneğin ABD'li sanatçı Norman Rockwell'in "Breaking Home Ties" isimli tablosu 2006 yılında Sotheby's müzayedesinde 15.4 milyon dolara satılmıştır. Gene Gil Elvgren ve Alberto Vargas gibi illüstratörler de çok yüksek fiyatlarda eser satan sanatçılardır.

Şekil 8: Norman Rockwell, *Breaking Home Ties*, 1954, tual üzerine yağlıboya

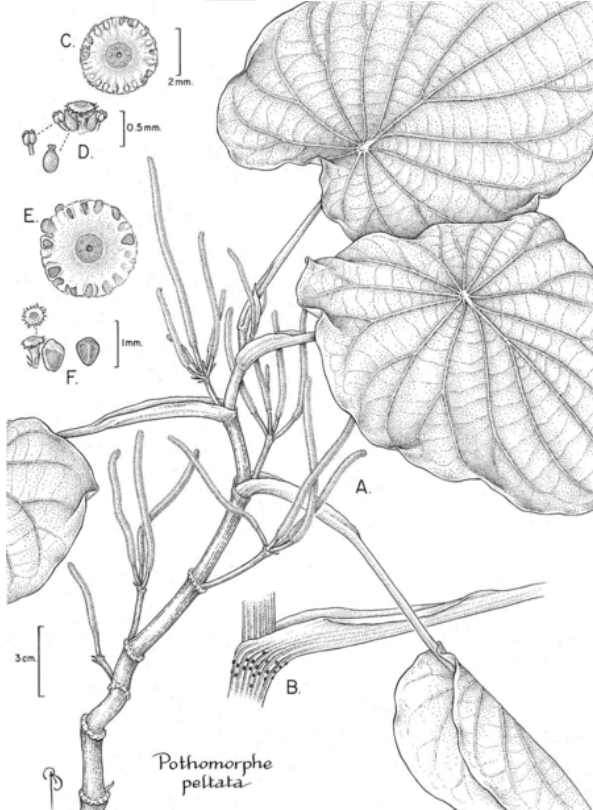
Şekil 9: Alberto Vargas, Playboy dergisi için 1961 yılında yaptığı çizim

Şekil 10: Gil Elvgren, Flying High, 1958, Tual üzerine Yağlıboya

1. 2. 3 Teknik ve Bilimsel İllüstrasyon

Teknik ve bilimsel illüstrasyonlar bilgiyi hedef kitlesine uygun şekilde iletmek amacı taşıyan eserlerdir. İzleyiciye, işlenen konuları öğretmek ve işlenen alanda ilgi ya da anlayışı arttırmak için üretilir. Bu tip illüstrasyonlara teknik çizimler, diyagramlar, tıbbi çizimler, tarihi illüstrasyonlar, eğitici çizimler örnek verilebilir. Teknik ve bilimsel illüstrasyon, çoğu zaman, nesnelere ve olayları, bu olay ve nesnelere hakkında teknik bilgi sahibi olmayan ve yine bu konularda uzmanlığı olmayan insanlara bu hususları öğretmek için çizildiğinden, 1.2.1 ve 1.2.2. başlıklarda bahsedilen illüstrasyon türleri ile kıyasla stil ve teknik anlamında daha az özgürdür. Dolayısıyla olanı nesnel bir şekilde yansıtmaya kaygısı sebebiyle hareket eden illüstratör, eserine arzusuna göre yorum katmamaktadır. Eserin özgünlüğü, sanatsallığı ve biricikliğinden ziyade bilimsel tutarlılığı ve anlaşılabilirliği esastır.

Şekil 11: Bilimsel illüstrasyona örnek olarak Bobbi Angell'in American Society of Botanical Artists'te yer alan "Illustrations for a Tropical Flora" isimli çalışması gösterilebilir.

2. TARİHTE İLLÜSTRASYON KULLANIMI

Genel anlamda illüstrasyonun tanımını ve çeşitlerini inceledikten sonra bu çeşitlenmenin kökenine inip, özellikle Avrupa'da ve Mezopotamya'da bu sanatın antik örneklerini görmek, ülke olarak illüstrasyon alanındaki eksikliklerimizi anlama açısından önem teşkil etmektedir.

Tarihte illüstrasyonlar çeşitli amaçlar için kullanılmıştır. Bu amaçlar kısa tabiri ile toplumsal hafızayı korumak (Trajan sütünü), halkı devletin görüşüne ikna etmek ya da propaganda yapmak (Abu Simbel Tapınağı Freskleri ve hiyeroglifleri) veya dekoratif bir unsur olarak (Minoa Uygarlığı Saray freskleri) nitelendirilebilir.

2.1 Antik Medeniyetlerde İllüstrasyon ve Antik Dönem İllüstrasyon'unun Çağımız İllüstrasyon Sanatına Etkisi

Geçmiş olayların resim, edebiyat veya heykel sanatı aracılığıyla tasviri Antik medeniyetlerde de mevcuttur ve bu eserlerin değerleri katlanarak günümüzde dahi artmaktadır. Taş yontma sanatında ve freskler konu olduğunda, Sümer, Hitit, Asur ve Roma uygarlıkları, antik dönemdeki sayısız eserleri ile illüstrasyon tarihi açısından büyük önem arz etmektedirler. Bu eserler anıt inşa etme anlayışının dünyaya Antik Mezopotamya'dan yayıldığını göstermesi açısından eşsizdirler. Sümerler, Asurlar, Akkadlar, Hititler, Roma ve Bizans Uygarlıklarının tümü bu geleneği kullanmıştır. Trajan Sütünü, bu geleneği anlamak için gereken bilgiyi taşımaktadır. Sütünde yer alan rölyefler ve illüstrasyonlar aracılığı ile Roma İmparatorluğu'nun ve İmparator Trajan'ın başarılarından söz edilmektedir. Görüldüğü üzere Trajan Sütünü illüstrasyonların sanatsal çekiciliğini ve görsel cazibesini kullanarak propaganda yapmaktadır.

Şekil 12: Girit'te bulunmuş olan Minoa uygarlığından fresk, Ancient EU, Minoa.

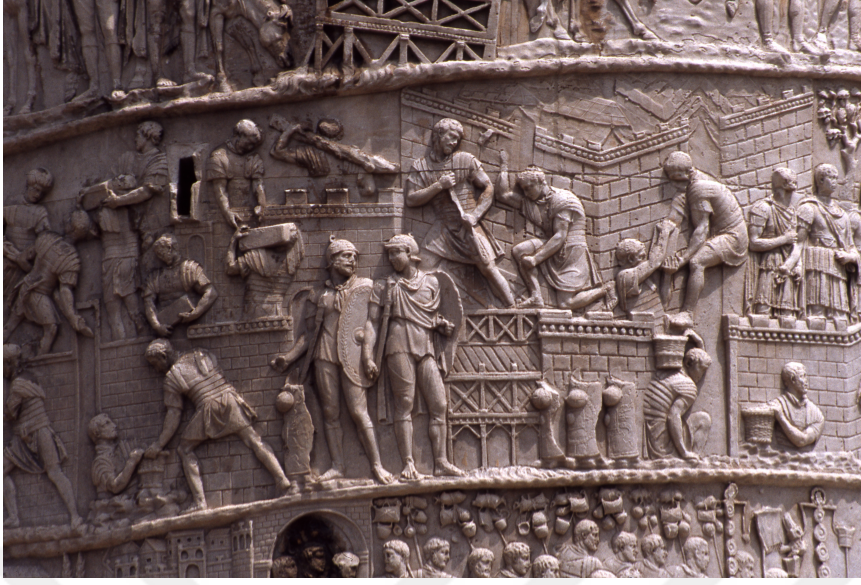
Şekil 13: II. Ramses'in Kadeş Savaşında zafer kazanmasını gösteren fresk, Abu Simbel tapınağından, bu illüstrasyon devlet propagandasına örnektir, çünkü Hittitlerle yapılan savaşı Mısır'ın kesin zaferi gibi göstermektedir ancak durum aslında iki tarafında net bir galibiyetiyle bitmemişti.

Şekil 14: J. de Morgan tarafından keşfedilen Naram-Sim'in zaferini anlatan rölyef. Kuzey Irak M.Ö. 2230

Şekil 15: Kral Ashurbanipal'in Elam Seferi'ni tasvir eden Assur Rölyefi. yıl İ.Ö. 647

Şekil 16: Roma'daki Trajan Sütunu'ndan detay. İnşaa tarihi İ.S. 107-113

Antik Medeniyetlerde illüstrasyon sanatı örnekler ile incelendiğine göre Antik dönem İllüstrasyonlarının, günümüzdeki etkilerinin analizine geçmek mümkündür. Bugün Batı Avrupa eğitim kurumlarında kullanılan ilkökul tarih kitaplarında bile hem üslup hem de içerik olarak Antik Dönem illüstrasyonundan esinlenilerek oluşturulan kompozisyonlar görmek mümkündür. Ancak belirtmelidir ki, Antik dönem ile Rönesans sonrası İllüstrasyon gelenekleri arasında benzerlikler olmasına rağmen Rönesans sonrası İllüstrasyonunu önceki dönemlerden ayıran temel iki fark, perspektifin gelişmesi ve insan anatomisinin çok daha detaylı biçimde çözümlenmesi ve uygulanmasıdır.

Rönesans çağında bu gelişimleri sağlayan etmenler insan anatomisinin tıbbi açıdan incelenip anlaşılması ve perspektif kullanımının özellikle mimaride ve matematikte olan gelişmelere paralel olarak yükselmesiyle bağdaşır. Ayrıca Rönesans ve Aydınlanma Çağı dönemlerinde farklı konularında metinlerde, mimaride ve diğer eserlerde işlenmesi illüstrasyonları zenginleştirici bir etmen olarak ortaya çıkar. Ayrıca farklı boya, mimari tekniklerde ilgili oldukları sanat dallarında ivme artırıcı bir işlev görerek önce Avrupa, ardından da sömürgeleşme (Japon Edo Dönemi baskılarının Avrupa'da Art Nouveau sanatına ilham vermesi gibi) ile bağlantılı şekilde dünya sanatında devrim niteliğinde gelişmelere vesile olmuştur. Teknik ve

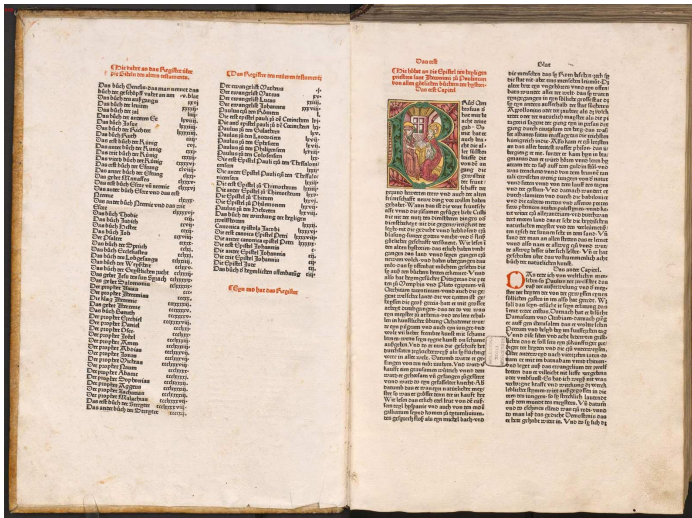
üslup da meydana gelen bütün bu değişimlere rağmen, üretim amacı ve içeriği ile illüstrasyonlar hala Antik Roma Dönemiyle benzer gayelerle üretilmekteydiler. 21'inci yüzyılda devlet yayınlarında, genç nesilleri aydınlatmak gayesi ile kullanılan illüstrasyonların temel amacı Antik dönemde üretilenlere benzerdir. Yeni nesillere geçmiş kültürü aktarmak, onları eğitmek, mevcut kültürü yüceltip otoriteyi güçlendirmek gibi.

Konuyu toparlanmak gerekirse, İllüstrasyon Latince anlamıyla aydınlatma anlamına gelmektedir ve tarihi illüstrasyon ise en basit olarak tarihin aydınlatılmasıdır. İllüstrasyonun tarih boyunca önemine bakarsak okur-yazarlığın ve kağıdın bu konudaki etkisini görürüz. Okur-yazarlığın yaygınlaşması Avrupa'da zorunlu devlet eğitiminin oturmasından evvel gerçekleşmemiştir ve Avrupa'da ilk zorunlu devlet eğitimi Bismarck Almanya'sında (1871) kurulduğunun altı çizildiğinde, okur-yazarlığın yaygınlaşmasının ne kadar geç gerçekleştiğini anlamak zor olmayacaktır. Dolayısıyla okuryazar oranının düşük olması illüstrasyonlarının önemini özellikle, bilgi aktarımı gerektiren durumlarda yüksek tutmuştur. Eklenmelidir ki 8'inci yüzyıla kadar hem Avrupa'da hem İslam Dünyasında kağıt üretimi mevcut değildi, bilindiği üzere İslam'ın Avrupa'ya olan en büyük katkılarından biri kâğıt üretim tekniğinin Çinlilerden alınarak doğrudan yada dolaylı yolla Avrupa'ya ihracıdır. İslam medeniyeti Tang Hanedanlığı tarafından yönetilen Çin İmparatorluğundan kağıt üretimi teknolojisini öğrenerek, Endülüs Emevi devleti vasıtasıyla daha sonraki yüzyıllarda kağıt üretiminin Avrupa'ya geçmesine vesile olarak Rönesans'ın başlamasında etkili olmuştur. Ancak kağıt üretimi Batı Avrupa'da 13'üncü yüzyıla kadar tam anlamıyla yaygınlaşmamıştır. Dolayısıyla okur yazarlığın az olmasının illüstrasyonların önemini arttırması gibi, kağıt üretiminin azlığı hatta yokluğu da illüstrasyonlara olan ihtiyacı bilgi aktarımı hususunda arttırmaktadır. Kâğıdın bir nevi lüks ürünü olması Ortaçağ kiliselerinin heykel, rölyef, vitray ve freskler ile bilgi aktarımında bir nevi tekel oluşturmasına yol açarak illüstrasyonların dönem boyunca bilgi aktarımında ki en önemli yollardan biri olmasına sebebiyet vermiştir. Görselliğin kullanıldığı anıtlar ise kitapların aksine ulaşılabilir ve anlaşılabilir (okur-yazar olmaya gerek duyulmadan) eserlerdi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki halkı yeni kurulan devrim ile gelen cumhuriyet rejimine ısındırmak amacıyla alakadar izlenen politikalar bu konuya iyi bir örnek teşkil eder. Türk Ulusunun Kurtuluş Savaşı'nda verdiği mücadeleyi Etnografya Müzesi'nin önündeki Atatürk Heykeli'nin kaidesinde bulunan rölyeflerden okuma yazma bilmeyen bir vatandaş rahatlıkla anlayabilir, bu sayede devlet tarihle alakadar kendi görüşünü eğitim alamamış olan vatandaşa dahi kolay ve etkin bir şekilde aktarabilir.

Sonuç olarak görsel öğelerin bilgi verme konusundaki hayati önemi örneklerde görüldüğü gibi, özellikle okur-yazar olmayan nüfusu bilgilendirme ve aydınlatma hususunda su yüzüne çıkmaktadır. Ancak çağdaş dünyada radyo, televizyon, sinema ve hatta kimi durumlarda internet gibi teknolojiler iletişim alanında devrimler gerçekleştirerek okur-yazar olmayan nüfusa geleneksel görsel sanatlardan (mimari, heykel, resim), daha etkin bir şekilde ulaşabilmektedir.

Bu teknolojik devrimler geleneksel görsel sanatları en kolay bilgi aktarma yolu olma konusunda tahtından indirmiştir ancak illüstrasyon yeni teknolojilere adapte olarak zenginleşmeye ve çeşitlenmeye devam etmektedir. Sonraki bölümde günümüze değin illüstrasyon konusu incelenecektir.

Şekil 17: İlk illüstrasyon içeren İncil. Günther Zainer, Augsburg, 1474.

Şekil 18: Metin ve illüstrasyonları birlikte içeren ilk basılı kitap. Der Edelstein. Baskı: Albrecht Pfister, Şubat 14, 1461.

2. 2. Avrupa'da Fransız İhtilali'nden Günümüze İllüstrasyon Geleneğinin İncelenmesi

Rönesans ve ardından Aydınlanma Devri ile beraber bilim ve teknik ilerlemiştir, bu ilerleme illüstrasyonun da çeşitlenmesine vesile olmuştur. Ortaya çıkan yeni alanlar ile birlikte illüstrasyonda da uzmanlıklar oluşmuştur; arkeolojinin ortaya çıkması (nesli tükenmiş hayvan ve bitki fosillerinin bulunması ile tarih öncesi illüstrasyon), tıbbın gelişmesi (tıbbi illüstrasyon), tekniğin ve sanayinin gelişmesi (teknik illüstrasyon).

İllüstrasyonun ekonomide ve toplumda öneminin artmasıyla beraber, 19'yyden itibaren Batı Dünyasında sanat okullarında illüstrasyon bölümü resim veya grafikten bağımsızlaşarak saygın bir disiplin haline gelmiştir.¹ Pek çok bilim insanları çizim konusunda eğitim almış ve kendi gözlemlerini olabildiğince tutarlı bir şekilde kağıda aktaracak kadar kendilerini geliştirmişlerdir. 19'yyda bulunan fosillerin, keşfedilen tarihin, dünyanın altındaki gizemin yarattığı heyecan, fantastik çizimlere de esin kaynağı olurken sanatçılara da ilham vermiştir. Mauricio Anton, Robert T. Bakker, Zdeněk Burian, Gerhard Heilmann, Doug Henderson, Charles R. Knight, Gregory S. Paul, Rudolph F. Zallinger gibi sanatçılar tarihi

¹ 1890 yılında Leipzig'li sanatçı Max Brödel'in John Hopkins School of Medicine'da Tıbbi illüstrasyon bölümünü kurarak birçok önemli sanatçıyı yetiştirmiştir.

illüstrasyon denildiğinde akla gelen en önemli isimlerdendir.

Tarihi illüstrasyon başlığının altında; antropolojik illüstrasyon, arkeolojik illüstrasyon, paleotik illüstrasyon, paleontolojik illüstrasyon, prehistorik illüstrasyon, paleopatolojik illüstrasyon gibi birçok alan mevcuttur. Sanayileşmeden beri illüstrasyon disiplinli de uzmanlaşmadan payını almıştır, bazı illüstratörler son derece spesifik dallarda sivrilebilirler, örnek olarak nesli tükenmiş Güneydoğu Asya Memelileri veya sadece Alt Neolitik Anadolu Toplamları olabilir. Örneğin Robert T. Bakker sadece dinazorları çizerken Mauricio Antón soyu tükenen et oburlar konusunda uzmanlaşmıştı.

Şekil 19: Amerika Birleşik Devletleri 10 Doları üzerindeki Charles R. Knight tarafından çizilmiş Bizon,1901

Şekil 20: Fosil kanıtlara dayanan ve su altındaki antik yaşamı gösteren ilk illüstrasyon, *Duria Antiquior*, Henry De la Beche, 1830

Şekil 21: Othenio Abel, 1909

İllüstrasyon sanatının üretimi aşamasında önemli bir etkende hedef kitledir, gelişmiş devletlerde illüstrasyonların hedef kitleye yönelik olması ve içerdiği bilgilerin bilimsel veriye uygun olması için verilen hassasiyet mevcuttur. Konuya göre uzman psikiyatrist, psikolog, sosyolog, pedagoğ ve antropolog gibi bilim insanlarının danışmanlığında verilen eğitimler illüstratörü hedeflediği kitleye ulaşırken dikkat etmesi gereken konularda bilgilendirir. Bu durum da illüstrasyon sanatında hedef kitle bazlı bir ayrımın da ortaya çıkmasını sağlar. Örnek olarak, aynı konu 9-13 yaşa bambaşka 15-20 yaşa bambaşka tonlar, renkler, figürler ve yardımcı elementler kullanılarak çizilmektedir.

Başka bir örneğe uyuşturucu bağımlılarını tedavi amaçlı yapılan bir kampanyada kullanılan illüstrasyonlar da konuyla alakadar hassasiyetlerin illüstrasyona dahil edilmesidir (bağımlıları suçlayıcı görüntülerden kaçınılması gibi). Bu gelişmeler sayesinde illüstrasyon Avrupa'da saygın bir bölüm olarak akademik dünyada yerini almıştır.

Şekil 22: Görüldüğü üzere Charles Knight, İllüstrasyonlardan önce kilden model üzerinden çalışıyordu.

Şekil 23: Amerikalı Prehistorya alanında uzmanlaşmış sanatçı Charles R. Knight'ın atölyesi ve eserleri.

2. 3. Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti'nde İllüstrasyon

Türkler Anadolu'yu yurt edindiklerinde coğrafyanın kültürel zenginlikleriyle karşılaştılar (Anadolu Akdeniz Havzasının en zengin uygarlıklarından birçoğunun doğduğu yahut yeşerdiği coğrafya idi Antik dönemin ünlü antik kentleri (Hattuş, Bergama...), çeşitli eski metinler (el yazması İnciller ve sayısız diğer eserler Konstantinopolis kütüphanelerinde bulunan) gibi eserlerin dışında dünyanın 7 harikasından 2'sinin kalıntıları da Anadolu'daydı (Halikarnas Mozolesi ve Artemis Tapınağı). Bunların dışında Anadolu coğrafyasında Akdeniz Coğrafyasının) birçok kültürel ve dini merkezi bulunmaktaydı. (Konstantinople (İstanbul) (Patrikhane'nin bulunduğu kent), Nicae (İznik) (4 kutsal İncil'in seçildiği İznik Konseyi), Smirna (İzmir) (Meryem Ana Kilisesi) gibi kentler Hristiyanlık için kutsal, Edessa (Urfa) (Peygamberler Şehri oluşuyla), Iconium (Konya) (Mevlevilik merkezi oluşuyla) gibi kentler de İslamiyet açısından önem taşımaktaydı. Kültürel açıdan ise, Iconium (Konya) adından anlaşılacağı üzere

ikonaların merkeziydi, Konstantinople ² pek çok sanat dalının tüm Avrupa coğrafyasında önde gelen öğrenim yeri idi).

Anadolu'ya özellikle 11'yydan sonra yoğun olarak yerleşmeye başlayan Türk kavimleri Anadolu kültür mozağıne İslam medeniyeti çerçevesinde katkıda bulunmuşlardır. Erken dönem Türk devletleri ve beylikleri Divriği Ulu Cami gibi eserlerle katkıda bulunurken, Osmanlı Devleti ise 15'yydan, 20'yya kadar ki geçen ömründe, hem yerli kültürlerden hem Avrupa'dan etkilenecek (Ortaköy Camii/ Büyük Mecidiye Camii) sanat eserleri ile Anadolu kültürüne katkıda bulunmuştur. Ancak illüstrasyon konusunda Türk beylikleri Hristiyan kültürüne kıyasla minyatür alanı dışında ciddi ilerlemeler kaydedememiştir. Bu durumun birden fazla sebebi olabilir. Fakat Anadolu'da, Hristiyan Kültürünün canlı figürlere Mimaride ve resimde kullanılmaktan çekinmedikleri bilinmektedir.

Türklerin ise Asurlarda Hititlerde veya Bizans İmparatorluğu'nda olduğu gibi büyük anıtlar, rölyefler ve bol illüstrasyon içeren kitaplar veya freskler yapmamalarının muhtemelen en büyük nedeni İslamiyeti benimsemeleri idi. Resim ve gerçekçi tasvir zaten çok görülmezken özellikle heykel sanatı ve üretimi İslamın Anadolu'da egemen olduğu süreç boyunca neredeyse tamamen yokolmuştur.

Tabiki Türklerin Kaşgar, Semerkand gibi şehirleri olsada Anadolu'ya gelen Oğuz Boy'ları göç ederek buraya gelmişlerdi ve göçebe idiler. Dolayısıyla bu göçebe toplumun mezar niteliği taşıyanları saymassak devamlı heykel ve resim benzeri üretimlerde bulunması beklenemez.

Kısacası illüstrasyon sanatını Osmanlı ve Selçuklu Devletlerinde göremiyor olmamızın öncelikle nedeni İslamiyetin benimsenmesi olsada, aslında İslam öncesi Türk kültüründe de bu tip bir üretimden bahsetmek güçtür. Avrupa'da gördüğümüz illüstrasyon geleneğinin aksine çoğunlukla göçer kültürünün oluşturduğu Türklerde bu geleneğe rastlanmaz.

² Şehirlerin Anadolu'nun Türkleşmesinden önceki isimlerinin metne dahil edilmesinin sebebi, Türk yurdu olmasından önceki durumu hakkında daha objektif bilgi verme kaygısındanadır.

Şekil 24: Nevşehir'de bulunan ve İ.S. 12. yüzyıla tarihlendirilen Karanlık Kilise Anadolu'da mimari yapılarda illüstrasyon kullanıma örnek gösterilebilir.

Halbuki Sünni İslam'ın bir nevi savunucusu olan Osmanlı'nın ise Hristiyan sanatından bu açıdan geri kalmıştı. Anadolu'ya yakın olan İran'daki Vank Ermeni Katedrali'nin iç dekorunu aynı kendisinden 50 yıl önce inşa edilen Sultanahmet Camii ile kıyaslandığında, iki kültür arasındaki mimaride kullanılan illüstrasyon üslubu arasındaki fark net olarak gözükmemektedir. Sonuç olarak, görüldüğü üzere, İslamiyet benimseyen Türk kültüründe tasvir ve betimlemeden kaçınma gözükmemektedir. Ancak; Hekimler, şifacılar ve bilim insanları yazdıkları kitaplar bilimsel nitelikli çizimler yapsa da Osmanlı ve Selçuklu dönemlerinde Anadolu'da batıdaki anlamında illüstrasyon veya rölyef üretme geleneğinden söz etmek oldukça zordur. Minyatürler üzerine bakıldığında, fark edilmektedir ki, sanatsal nitelik ve estetik değer taşımaya rağmen bu minyatürler halkı aydınlatmak veya bir farkındalık yaratmak için kullanılmıyordu. Daha ziyade saray yaşamının ihtişamını, padişahları, savaşları vb. konuları tasvir eden minyatürler sarayda bulunan kütüphanelerden dışarıya çıkmıyordu.

Şekil 25: Divriği Ulu Cami ve Şifahanesi

Şekil 26: , Büyük Mecidiye Camii/Ortaköy Cami İstanbul Boğaziçi Beşiktaş ilçesi

Şekil 27: Vank Ermeni Ortodoks Kilisesi, İstifhan, İran

Şekil 28: Sultan Ahmet Camii, İstanbul

Batı Sanat Geleneğinin Türk sanatına dahil edilmesi yolunda Osman Hamdi Bey'in ciddi çabaları olmuştur. O Kıta Avrupa'sındaki haliyle müzeciliği ve güzel sanatlar anlayışını Türkiye'ye getirene kadar böyle Osmanlı sanatı belli teknik hususlarda Avrupa'dan geri kaldı. Hamdi Bey'in teşvikleriyle hayata gelen Sanâyi-i Nefîse Mektebi Osmanlı sanat dünyasına yeni bir nefes vererek birçok çizer, ressam, heykeltıraşın sanata kazandırılmasına vesile oldu. Tüm bu çabaya rağmen illüstrasyon alanında Avrupa'da olduğu gibi uzmanlıklar gelişmedi. Ancak belirtmek gerekir ki Osmanlı'nın geri kalmasında Avrupa'nın bilim teknikteki innovasyon hızının yakalanamaması pay sahibidir.

Fakat, altı çizilmelidir ki, Osmanlı'da illüstrasyon tam manasıyla işlevsiz değildir, Piri Reis'in haritası göstermektedir ki Osmanlı illüstrasyonu dönem Avrupa'sına haritacılıkta denk olduğu söylenebilir. Piri Reis'in ünlü haritasında illüstratif bir yaklaşım (haritalarında hayvan, gemi gibi çizimlerinin bulunması) olsa da, onun haritacılığında gelen bu tavır Osmanlı sanatına yerleşerek illüstrasyon kullanımının yaygınlaşmasına yol açmamıştır bu durumun da temel sebebi, İslam dininin canlıları ve bazen objeleri de resmetme konusunda desteklemeyen bir tavır içinde bulunmasıydı.

Şekil 29: Avrupa ve Afrika'nın batı kıyılarıyla Güney Amerika'nın doğu kıyıları gösteren dünyanın en eski haritalarından biri olan, Piri Reis'in ilk Dünya haritası. 1513, Topkapı Sarayı, İstanbul

Kanserde dađlama

Şekil 30: Şerafeddin Sabuncuoğlu'nun dağlama gibi tedavi tekniklerini gösteren kitabından illüstrasyonlar(1385-1468)

2. 4. Türkiye Cumhuriyeti'nde İllüstrasyon

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte, Anadolu'da ulus devleti inşası başlamıştır ve bu süreç ile toplumun çeşitli kesimlerini heyecan sarmıştır. Bu heyecanın da etkisiyle Türk tarihine ve sanatına olan ilgide de artma gözlenmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonucunda yaşanan hezimet ve hayal kırıklığı da Türk tarihinin yeniden sorgulanmasına sebep olmuştur. Sinemada Muhsin Ertuğrul, Lütfi Akad, Şadan Kamil, Mehmet Aslan, Tunç Başaran, Atıf Yılmaz vb. gibi yönetmenlerin etkisi ile birçok tarihi film çekilmiştir. Mehmet Aslan'ın yönettiği Karaoğlan serisi ve gene Mehmet Aslan'ın Tunç Başaran ile birlikte yönettiği Tarkan serisi Türkiye'de oldukça bilinen tarihi çizgi roman uyarlamalarıdır.

Bahsedilen bu çizgi romanlar 1960'lı yılların illüstrasyon geleneğini yansıtan önemli eserlerdendir. Bunlar tarihe olan merakı arttırmakla beraber çizim ile yazıyı birlikte gören halkında bu tarza aşina olmasını sağlamışlardır. Türk çizgi romancılığı özellikle emekleme yıllarında Avrupa ve ABD'de stilini taklit etsede, zamanla özgün Türk Çizgi Romancılığı oluşmuştur özellikle "Karaoğlan" özgün Türk çigi romancılığına güzel bir örnektir.

"Suat Yalaz "Karaoğlan"ı resimlemeye başladığı zaman başlangıçta Kanada asıllı ABD'li çizgi roman sanatçısı Hal Foster'ın çizgilerinden fazlasıyla etkileniyordu. Özellikle de Foster'ın 1937 yılında çizmeye başladığı, konusu 5. yüzyılda Kral Arthur döneminin İngilteresinde geçen "Prince Valiant"ından çizgi ve tarz olarak çok etkilenmişti. Yalaz, Orta Asya folklor ve geleneklerine dayanan Karaoğlan temalarının arasına, Orta Çağ Avrupasında geçen ve Batı'ya ait bir çizgi romanın tarzını ustalıkla yedirmeyi başarmıştı. Haftalık periyodlarla çıkan dergisini baskıya yetiştirebilmek için zaman zaman çizimlerde kendisine Abdullah Turhan, Nezih Dünder ve Metin Erginaslan yardımcı oluyordu. Suat Yalaz "Karaoğlan"ın bazı maceralarında kahramanlarını konunun geçtiği dönem ve mekânda

konuşulduğu varsayılan bir dille konuşurmayı tercih etmişti. Bunun maceraya ayrı bir ağırlık katacağını düşünüyordu. “Karaoğlan”ın bir başka özelliği ise, döneminde çıkan başka çizgi romanlarda hiç rastlanmadığı bir şekilde cinselliğe ve erotizme oldukça yüksek bir dozda yer vermiş olmasıdır.”

Uzun süre devam eden Karaoğlan serisini Sezgin Burak’ın 1967 yılında yarattığı Tarkan Serisi izlemiştir.

Şekil 31: Karaoğlan (çizgi roman) Suat Yalaz’ın çizdiği bu çizgi romanın 1 Haziran 1966 tarihli 122. sayısının kapağı ve gene Karaoğlan çizgi romanının 12 Ağustos 2014 tarihinden bir çizim

Şekil 32: Sezgin Burak'ın yazıp çizdiği ve Türk çizgi roman tarihinin en önemli süreli yayınlarından birisi olan "Tarkan" çizgi romanının 6. sayısının kapak tasarımı ve illüstrasyonu.

3. TÜRK VE AVRUPA DERS KİTAPLARININ İLLÜSTRASYON, İÇERİK VE TEKNİK AÇILARINDA KARŞILAŞTIRMASI

İllüstrasyonun ne olduğu tanımlandığına, Dünya tarihinde ve Türk tarihinde illüstrasyon incelendiğine göre bu çalışmanın asıl amacı olan resmi Türk tarih kitabı illüstrasyonları ile Avrupa ders kitapları arasındaki kıyaslamalara geçmek mümkündür. Bu bölümde bu amaç doğrultusunda, ilk olarak Türk ders kitabı incelenecektir, ardından başarılı yabancı örnekler görülerek onlardan dersler çıkarılacaktır. Son olarak çeşitli çözüm önerileri stratejiler başlığı altında işlenecektir.

3. 1. TARİHİ İLLÜSTRASYON ALANINDA DÜNYADAKİ BAŞARILI ÖRNEKLERİN İNCELENMESİ

Önceki bölümlerde İllüstrasyonun ne olduğundan ve Türkiye'deki illüstrasyonun durumundan son olarak da Türk tarih kitabında kullanılan illüstrasyonun kalitesinden bahsedildi. Elbette gelişmiş ülkelerde (daha ziyade batı Avrupa) ders kitaplarında kullanılan tarihi illüstrasyonlarda Türkiye'dekine nazaran çok daha ileridir. Bu durumun birçok sebebi vardır; en önemlisi, gelişmiş devletlerde olan bilimsel yayın ihtiyacı, üretimi ve tüketimidir. Bu durum ABD'de çıkan dünyaca ünlü birkaç bilimsel yayına bakılarak farkı anlaşılabilir.

ABD menşeli bazı güncel bilim dergileri:

American Scientist

Discover

MIT Technology Review

Popular Science

Nautilus
New Scientist
Quanta Magazine
Science(magazine)
Science News
Scientific American
Seed
UMIAMI Scientifica
Undark Magazine
Wired
Physics Today
Scientific American Mind
The Scientist
Skeptic
Technologist
Weatherwise

ABD'de çıkan Sadece Tarihi İçeriğe Sahip dergilerden bazıları

Armchair General (magazine)
Air & Space/Smithsonian
Alabama Heritage Magazine
American Heritage (magazine)
American Heritage of Invention & Technology
American Legacy
Avotaynu (magazine)
Bandwagon (magazine)
Central Asia Monitor
The Chariton Collector
Cobblestone (magazine)
Failure Magazine
Family Tree (magazine)

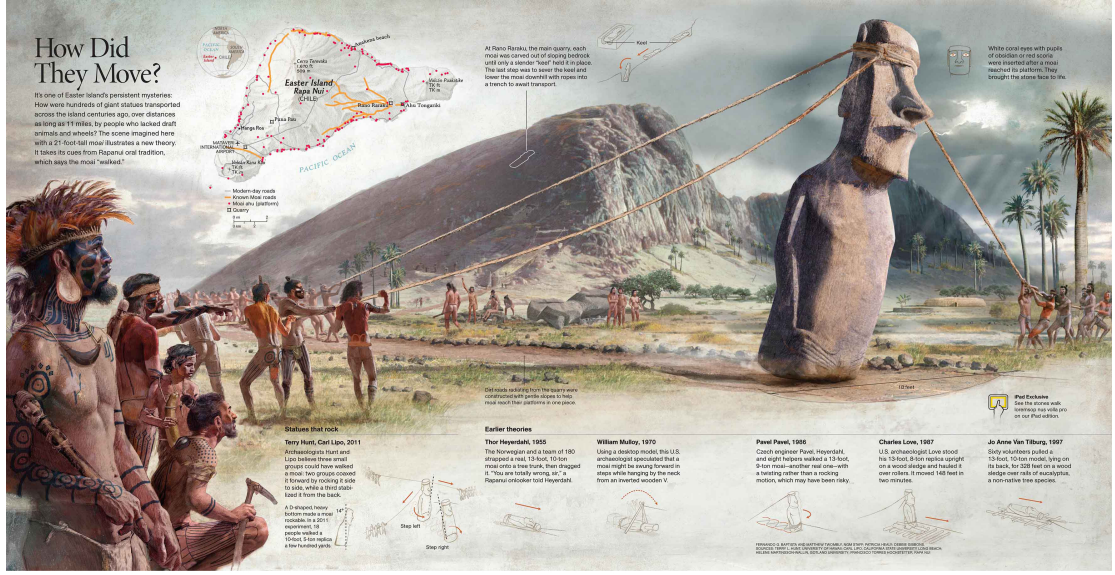
Goldenseal (magazine)
Hudson River Valley Institute
Iowa Heritage Illustrated
Kmt (magazine)
Labor's Heritage
Lighthouse Digest
The Magazine of American History
Michigan History (magazine)
Military Heritage
Montana The Magazine of Western History
Natural History (magazine)
Naval History (magazine)
Near Eastern Archaeology (magazine)
Oliver Heritage Magazine
Paradox (magazine)
Preservation (magazine)
Prologue (magazine)
Quest: The History of Spaceflight
Renaissance Magazine
Sea History (magazine)
Smithsonian (magazine)
True West Magazine
Vietnam Magazine
Warship (magazine)
Warship International
White House History
Wings (US magazine)
The Yale Review

National Geographic gibi birçok dergi bu liste uzatılabilir eklenerek. Bu çalışma açısından asıl önemli nokta ise tüm bu dergilerin illüstrasyona ihtiyaç duyması. Bu ihtiyaç ise beraberinde rekabeti de getirmekte. Her yayıncı daha fazla insana ulaşmak için en etkileyici, en tutarlı, en fazla dikkat çekici ve en özgün içeriğe, iç

tasarıma, kapak tasarımına ve illüstrasyonlara ihtiyaç duymaktadır. Tabii olarak devlet yayınları da tüm bu yayınlarla rekabet etmek durumundadır. Hali hazırda illüstrasyon ve resim geleneğine sahip olan bu gelişmiş devletler bir de bu rekabet ortamında en iyi yayınları üretmeye gayret edince, illüstrasyon anlamında, doğal olarak ortaya çok kaliteli eserler çıkmaktadır.

Gelişmiş devletlerde entelektüel ya da nitelikli okur-yazar kitlenin nüfusa oranının da Türkiye'dekine göre çok daha fazla olması tüm bu üretimi anlamlı kılan temel etkidir. Öncelikle boş zamanının çoğunu alışveriş merkezlerinde gezmek veya aşırı gıda gibi daha az üretken işlerle harcayan insanların, dergi ve kitap okuma alışkanlığı kazanması ve süreli yayınları takip etmesi gerekmektedir ki yapılacak yatırımlar karşılık bulsun. Basitçe arz-talep dengesiyle paraleldir bilimsel yayın üretimi, toplum ne kadar çok bilimsel yayın talep ederse, arz bu talebe göre şekil alır. Yayın arzının artması da illüstrasyon arzını artırır ve rekabet ortamının kamçısı ile de illüstrasyon kalitesi artar.

Dünya çapında 6.1 milyon basılan, sıkça tarihi illüstrasyon kullanan, 128 yıllık geçmişe sahip ve 37 farklı dile çevrilen "National Geographic" dergisinden, İtalyan asıllı sanatçı Fernando Baptista'nın illüstrasyonları; sanatsallık, illüstrasyon geleneği, bilimsellik ve eğitcilik açısından anlatılan tüm konulara açıklık getirecek niteliktedir.

Şekil 33: Fernando Baptista'nın National Geographic için çizdiği illüstrasyon.

National Geographic dergisinin kalitesini gözler önüne seren bu illüstrasyon Paskalya Adasındaki Moai Heykellerini konu alır. Görüldüğü gibi illüstrasyon adanın coğrafi konumu, kaşifleri, Moai Heykellerini oluşturan taşların kaynağını, ada halkını, iklimini ve halkın morfolojik özelliklerini müthiş bir titizlik ile göstermekte.

İllüstrasyonun işçiliği hayran kalınacak nitelikte. Aynı tamamda infografik tasarımının yerleştirilmesi de çok işlevsel. Kompozisyonun sol üst köşesinde kısa bir giriş bilgisi onun yanında ise ilk Paskalya Adası'nın dünya üzerindeki konumu gösteren bir harita ardından topografik özelliklerini ve adanın kendi haritası verilmekte. Haritada ise taş ocakları, heykellerin konumları, taşların heykellerin taşındığı yol ve modern yollar görünmekte. Bu yardımcı unsurlar olması gerektiği gibi çok net ve anlaşılır tasarlanmıştır.

Hemen dağın üzerinde (görselin üst, orta kısmın da) ise yine ufak teknik bir illüstrasyon mevcut. Bu çizimde heykellerin orada nasıl yontulduğu ve nasıl aşağıya taşındığı betimlenmektedir.

Sağ üst köşedeki bilgide heykellerin kendi platformuna taşındıktan sonra kırmızı obsidyen veya cüruf kullanılarak gözbebeklerinin betimlenmesi ve bir nevi hayata

dönmesi anlatılmakta. Asıl illüstrasyonda bu sahne betimlenemediği için ayrıca detay olarak eklenmiş.

İnfografik tasarımın yaklaşık %80'ini kaplayan asıl illüstrasyona gelirsek kompozisyonun temel odak noktasında yerleştirilmekte olan Moari heykelinin yeraldığını görürüz. Onlarca yerli tarafından başından çekilerek yerleştirilen heykelin ağırlığı, dokusu, formu, fiziksel özellikleri, materyali ve üslubu çok net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Figürlerin çıplak, gökyüzünün bulutlu ve bitki örtüsünün palmiye ağaçlarından oluşması bize adanın tropikal iklime sahip olduğunu göstermekte. Palmiye Adası'nın tasarımın sol üst köşesinde yer alan dünya haritasında gösterilen konumu ile birleşince bu tropikal bitki örtüsü tamamen izleyicinin mantığına oturmakta.

İllüstrasyonun sol kısmında yer alan figürler ise Paskalya Adası'nın yerli halklarını bize göstermekte. Vücut boyaları, kullandıkları takılar, morfolojik yapıları ve ellerindeki aletler kesinlikle uzun bir inceleme ve araştırma sonrasında çizilmiş. Bilimsel anlamda tamamen tutarlı olmakla beraber resmin dinamizmi, figürlerin anatomileri ve ifadeleri oldukça doğru ve etkili kullanılmış. Oluşturulan renk skalası, gözü yormak bir yana insanı resmin içine çekmekte. Boyamadaki ustalık ve derin anatomi bilgisi sayesinde öndeki figür neredeyse kağıttan çıkacak gibi duruyor. Tüm kasları, damarları, aksesuarları ve detayları büyük bir sabır ile işlenmiş. Hemen yanındaki çömelmiş figürün merak ve heyecanlı bakışları ritüelin ada halkı için taşıdığı önemi yansıtmakta. Resim incelendikçe farklı detaylar görünmekte.

Heykellerin yontulduğu yerlerden indirilmesi aşamasının daha rahat olması için ada halkı tarafından özen ile açılan kum yollardaki hafif yamaçlar ve bu yamaçlardaki dinlenme noktaları buna bir örnek teşkil etmekte. Gene arka planda ikinci bir heykelin etrafında bekleyen bir grup heykelin yerleştirilmesini uzaktan izlemektedir. Heykelin sağ tarafında ise fonda genişlemesine inşa edilmiş tek kapısı olan bir yapı mevcut. Bu bir ev veya tahılların konulduğu bir ambar olabilir. Bu bilgi illüstrasyonda verilmemiş fakat bu yapı bize ada halkının kendine has bir

mimari anlayışı olduğunu söylemekte. Bu yapının sağında ise heykelin yerleştirilmesine yardım eden altı kişilik bir grup daha görülmekte.

Tasarımın altında Moai Heykellerinin nasıl yerleştirildiğine dair, önceden oluşturulan teoriler gösterilmiş. Birer paragrafta basitçe açıklanan teoriler, okuyucunun anlaması için infografik bir eskiz ile desteklenmiş. Bu eskizler teorileri görselleştirmekte oldukça başarılı.

Resmedilen diğer tüm detay bilgiler gibi bu çizimlerde de sadece kontur kullanılmış. İçi boyanmamış ve hacimlendirilmemiştir. Bu yaklaşım infografik tasarımın hiyerarşik yapısını oluşturmakta. Uzaktan tasarıma bakıldığında ilk göze çarpan şey heykelin taşınmasını ve yerleştirilmesini gösteren çizim. İkinci unsur "How did they move" (Nasıl taşındılar?) başlığı ve ardından giriş metni. Sonrasında ise harita ve Paskalya Adası'nın coğrafi konumu konulmuştur. En son ise merak edenler için konulan ek ve detay bilgiler görülmekte.

Bu sağ altta yer alan eskizlerin hemen altında ise çizer başta olmak üzere, asistanları, danışmanlık yapan bilim insanları ve kuruluşların ismi yer almakta.

Sorulması gereken soru böyle mükemmel, sanatsal anlamda etkileyici, tutarlı, anatomiye uygun, renk kullanımının hem teknik hemde gerçeklik açısından taktire şayan olduğu, bilimsel olarak yüzde yüz tutarlı ve öğretici bir illüstrasyon nasıl oluyor?

Bu sanatsal ve bilimsel açıdan etkileyici eserin arkasında uzun, zahmetli ve mali anlamda Türkiye'de üretilenlere göre daha fazla sermaye gerektiren bir süreç var. Öncelikle bizzat uzmanlar tarafından Moai heykelleri ve buldukları coğrafya detaylı bir biçimde inceleniyor ve gezginlerin, antropologların, biyologların vb. bilim insanlarının yazdıkları okunuyor. Ardından konu ile ilgili arşiv taraması yapılıyor ve geçmişte oluşturulan teoriler ve yazılan makaleler araştırılıyor. Deneysel arkeolojinin imkanları ile gerektiği taktirde bu çizilecek olay tekrardan canlandırılıyor ve bu aşamada canlandırma gene alanında uzaman kişilerin kaydettiği fotoğraf ve videolar ile arşivleniyor.

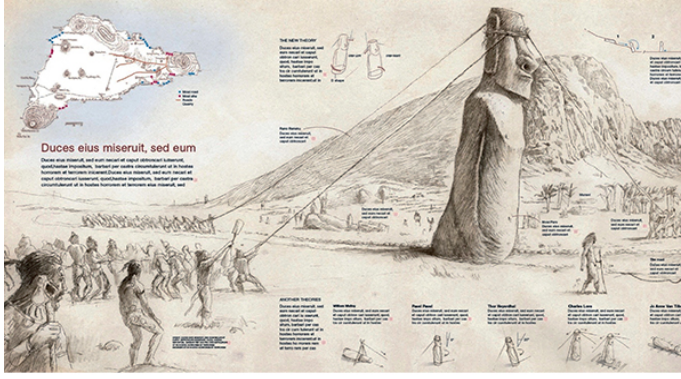

Şekil 34: National Geographic dergisinin ekibi heykellerin nasıl taşındığına dair deneyler yaparken.

Tüm bu süzgeçlerden geçip sınanan bilgi metin olarak infografik bir tasarım için uygun hale getiriliyor ve çizecek sanatçı bilgilendiriliyor. Sonrasını ise sanatçının özgün çalışma stiline kalmış bir süreç oluşturuyor.

Bbu illüstrasyonu oluşturan Fernando Baptista çalışmalarının çoğunda resmetmeye başlamadan önce kilden veya heykel yapmaya uygun çeşitli materyallerden 3 boyutlu bir tasarım yaparak çizilebilecek en uygun kompozisyonu arıyor. Bu modelin farklı açılardan sayısız fotoğrafını çekip birçok eskiz çiziyor.

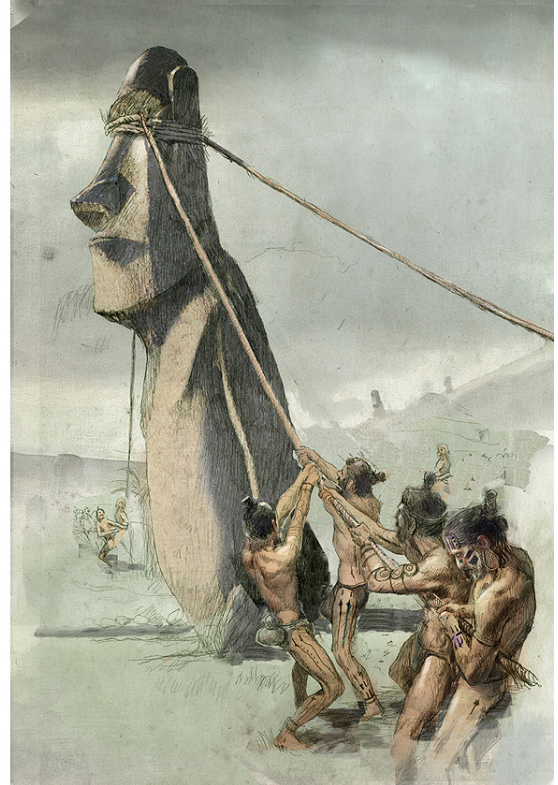

Recinto realizado en Iloilo con notas y correcciones y dibujos hechos por los arqueólogos (Foto superior).
Figuras de lucha libre americana "wrestling" para usarse en la versión digital, que fue una animación en stop-motion (foto izquierda).
Sketch made in Iloilo with notes and corrections plus drawings made by the archeologists (upper photo).
Cartoonized freestyle wrestling figures for use on the digital edition, which used a stop-motion animation (left photo).

graphic. Videos longer than one minute often are not watched to the end. Our work has to make things clear. However, we see an increasing amount of graphics full of data, highly complex visualizations, which are impressive, to be sure. But it's not clear to me whether these have made for the readers or for the satisfaction of the graphics artists making them. I still remember when someone at *ETC* Corroak us to make graphics with circles, circles no matter what. I don't have anything against circles, but the old-fashioned bar charts are much easier to comprehend. I would like to know how many of these complex graphics that we see have been reader-tested. At *National Geographic*, we create diagrammatical and also data-driven graphics, but we screen all of these in front of many people before they are published. I often test them on my wife and my friends on the side of the magazine. And it's always surprising. I say that because frequently they do not understand what we are trying to explain. And, you know, that's very frustrating. It makes me think: aren't we making things too complicated? Simplicity is the key. A graphic must always be quickly understood. If it's not comprehensible, the graphic is a failure. I am convinced that we graphics artists are confusing ourselves; we always wind up adding more information than necessary to our graphics".

The new digital journey of NatGeo

It should be clear by now that Fernando G. Baptista is not one for simple solutions. He prefers the natural, the more simple. There is something Spartan about Fernando. Perhaps, because of this, the thing he misses most of all about Iloilo is the food — "those bacs full of tapas" — and meeting people you know on the

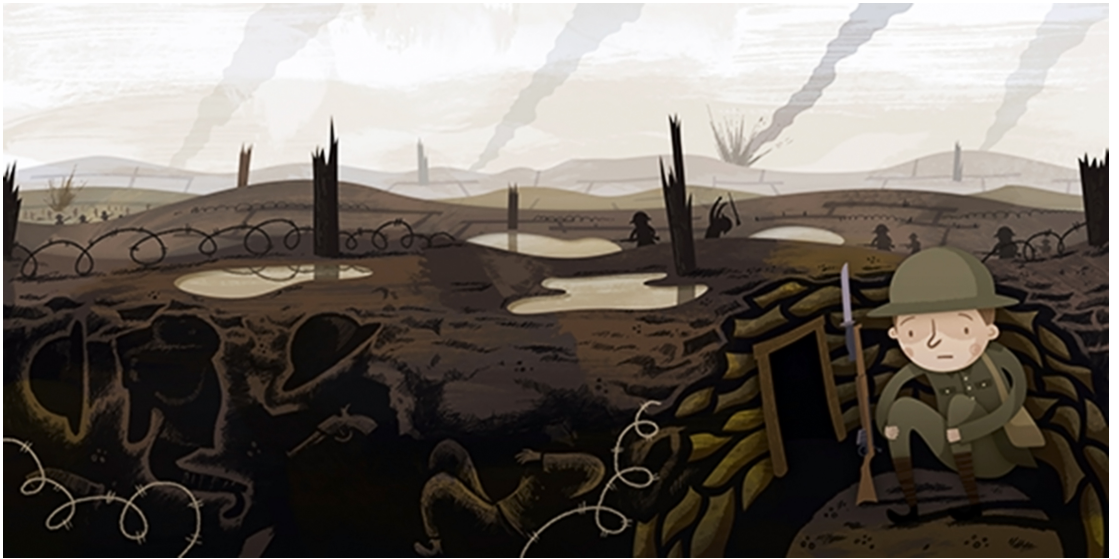

Şekil 35: Fernando Baptista'nın stüdyosu, çalışma biçimi ve Moai'lerle ilgili resmettiği konu için çizdiği eskizler.

Bilim insanlarının da danışmanlığında en nihayetinde bir eskizde karar kınıyor ve bu eskiz dergi aracılığı ile bize sunulan bu mükemmel esere dönüşüyor.

Başarılı, özgün, etkileyici, tarihsel ve bilimsel tutarlığa sahip her tarihi illüstrasyon bu denli maliyetli ve detaylı çalışmayı gerektirmiyor elbette. Titiz ve disiplinli çalışıldığı takdirde çok etkili ve pratik yöntemlerle ve doğru yaklaşımlar ile oldukça başarılı illüstrasyonlar üretmekte mümkündür.

Londra'da yaşayan İngiliz sanatçı Wesley Robins'in Birinci Dünya Savaşı çocuklara yönelik bir biçimde anlatan illüstrasyonu da, bu bahsi geçen hususlara oldukça net bir örnek teşkil etmektedir.

Şekil 36: Wesley Robins, "Historical Bits and Places". Yayınlanma tarihi 26 Temmuz 2013.

İlk bakışta göze basit görünse de bu çalışma hitap ettiği kitleye, Birinci Dünya Savaşındaki cephe çatışmalarını ve bu savaşın karanlığını tasviri açısından çok zekice kurgulanmıştır. Büyük bir savaşı hiç kan, ceset vs. kullanmadan, hiç kimseyi veya hiçbir ülkeyi kötülemeden sadece bir askerin üzerinden insanın yaşadığı korku, yalnızlık ve depresyonu anlatmıştır. Bir çocuk bu illüstrasyona baktığında savaşın ne kadar korkunç, kötü ve yok edici bir şey olduğunu rahatlıkla anlar. Çalışmada kullanılan renk skalası da bu depresif atmosferi mükemmel bir şekilde desteklemektedir. Kırılmış ağaçlar, yok olmuş doğa, karanlığa gömülmüş insanlar duman ve sis gibi detaylarda eklenince eşsiz ve özgün bir illüstrasyona dönüşmüştür.

İllüstrasyon aynı zamanda tarafsız ve objektiftir. Herhangi bir propaganda veya övgü içermemesi ile ayrıca taktire şayandır.

Tarihi illüstrasyon sadece insan tarihi ile sınırlı değildir. Güneş sistemi, dünyanın oluşumu, ilk canlılar, nesli tükenen hayvanlar vb. birçok alanda tarihi illüstrasyon alanına dahil edilebilecek çalışmalar görmek mümkündür.

Amerikan sanatçı Beth Zaiken'in buzul çağına ait Kuzey Amerika'da bulunan ve nesli tükenen hayvanlara ait olan fosillerden yola çıkarak, Amerika Birleşik Devletleri, Minneapolis'te yer alan "Bell Museum of Natural History" müzesinin siparişi ile çizip tasarladığı bilgilendirici illüstrasyon çalışmaları, insan füzürü veya tasviri içermeyen ve belki de hiçbir insan türü ile (Neanderthal, Homo Erektus, Homo Sapiens vb.) karşılaşmadan nesli tükenen hayvanları resmetmesi ile bu konuya dahil edilebilecek bir örnektir.

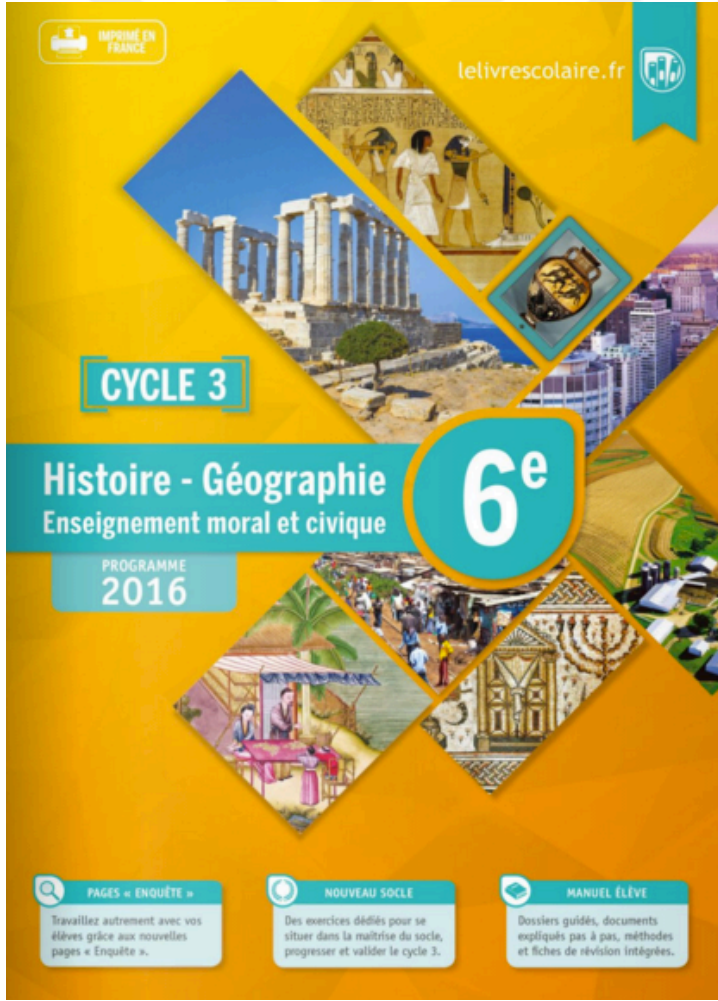
Şekil 37: Beth Zaiken, "Stag Moose"

Örnekte soyu tükenen geyik türü (Stag Moose) kurtlarla mücadele ederken görünmektedir. Soyunun tükenmesine sebep olan duruma yani avlanmasına atıfta bulunan kompozisyonun arkasında ise illüstrasyonu yapılan hayvanın iskeleti bilimsel referansı göstermek için çizilmiştir. Bulunan fosillerden yola çıkılarak çizilen illüstrasyon dijital mecrada, Adobe Photoshop vb. çeşitli bilgisayar yazılımları kullanılarak iki boyutlu olarak tasarlanmıştır. Alt kısımda ise bugün halen yaşamakta olan ve nesli tükenen bu hayvanı andıran ve hatta bilimsel terimi ile yaşan kuzenleri olan canlılarla bir mukayese yapılmıştır. Bu, izleyicinin hayvanın oran-orantısını ve endamını anlaması ve evrimsel açıdan yakın akrabalarını görmesi için üretilen bir eskiz.

Şuana kadar incelediğimiz ve yabancı ülkelerde üretilen örnekler müzeler veya ticari dergiler için çizilen illüstrasyonları içermektedir. Fakat özel işletmelerin veya

kuruluşların yanı sıra devlet eliyle üretilen yayınlarda kullanılmak üzere çizilen illüstrasyonların incelenerek, Türkiye Cumhuriyeti'nin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan kitabındaki çizimler ile mukayese edilmesi, farklı devletlerin kitaplarda kullanılan illüstrasyonlara olan bakış açısını ve politikasını göstermek için daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Devlet eliyle okullarda okutulmak üzere üretilen resmi kitaplarda yer alan tarihi illüstrasyonları incelemek üzere; sahip olduğu geniş vizyon, evrensel anlayış ve sanatsal doygunluk dolayısı ile Fransa'da 6. sınıflara okutulmak için yayımlanan tarih ve coğrafya kitabına bakacak olursak eğer, hem illüstrasyonların bilgiyi aktarma, resimsellik, sanatsallık ve işlevsellik anlamındaki başarısını hem de kitap tasarımındaki sadeliği ve okunurluğu açık bir biçimde görebiliriz.

Şekil 38: Kurul, 6'ncı sınıf Tarih/Coğrafya Kitabı, kapak tasarımı, Paris, lelivrescolaire, 2016.

Öncelikle kapak tasarımındaki modern ve özgün yaklaşım ile ahenkli renk kullanımı insanı okumaya teşvik ederken, kapakta kullanılan görseller aracılığıyla da kitap bakar bakmaz insanda merak uyandırmakta.

Kitapta tarihi illüstrasyon alanına dahil edebileceğimiz ilk görsel olduğu için içeriği incelemeye 33. sayfadaki 3. görselden başlayabiliriz. Görsel İ.Ö. yaklaşık 25.000 yılına tarihlenen mezar buluntularının illüstrasyonlarını ve ölü gömme geleneklerini anlatıyor. Hemen altında yer alan metin kutusunda öncelikle sanatçının adı ardından bulunan nesnelere isimleri ve bu nesnelere ürettiği materyal verilmiş. İskelet, tarak, deri giysiler vb. mezar buluntularından oluşturulan canlandırma, teknik ve bilimsellik olarak oldukça başarılı. Renk kullanımı, figürlerin ifadeleri ve sahip oldukları hacim oldukça etkileyici, uyumlu ve aynı zamanda bilimsel veriyi oldukça tutarlı biçimde yansıtmakta. Fransızca bilmeyen biri olarak görseli incelediğimde; insanların bin yıllar öncesinde de ölümlerini gömdüklerini, yanlarına ihtiyaçları olabileceğini düşünüp birtakım nesnelere koyduklarını ve dolayısıyla öteki dünya inancına sahip olabileceklerini, soğuk bir iklime adapte olduklarını, deri ve kürk kullanarak, kültürleri ile bu sert iklimde bile yaşayabildiklerini, kadın ve erkeğin baş başa gömülmesinden evlilik veya benzeri bir eşleşme durumunun olabileceği gibi birçok kanyaya varılabilir.

İllüstrasyonu çizen sanatçının uzmanlığı bu bilgileri sade ve anlaşılır biçimde vermesinin yanısıra okuyucunun hayal gücüne de yer bırakması. Özellikle öğrencileri, hayal güçlerini çalıştırmaya teşvik etmesi bilhassa önem taşımaktadır. Çizime bakan öğrenci bu gömüdeki insanların kaç yaşında ve hangi sebepten ötürü yaşamlarını yitirdiklerini, nasıl yaşadıklarını ve ne yediklerini, nerelerde gezdiklerini vb. bilgileri resmi inceledikçe merak edecektir ve muhtemelen bu konuda daha fazla araştırma yapacaktır. Tarihi illüstrasyonların en önemli misyonlarından birisi de okuyucuda merak uyandırmaktır.

L'art des premiers hommes

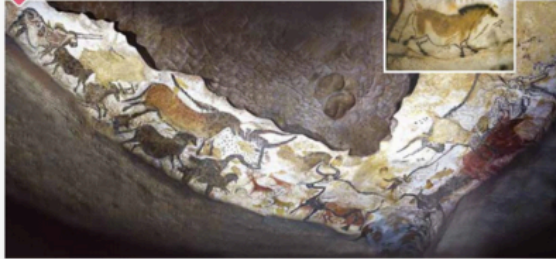
■ COMPÉTENCE 3 ASSOCIE UNE ŒUVRE D'ART À UNE ÉPOQUE

Il y a 35 000 ans, les premiers hommes peignent sur les murs ou les parois des grottes et enterrent leurs morts. Ces pratiques nous renseignent sur leur culture, en particulier sur leurs croyances.

Que nous apprend l'art des premiers hommes sur leur culture ?

1 La grotte de Lascaux (France), un exemple d'art pariétal

▲ La « salle des Taureaux » de la grotte de Lascaux en Dordogne (France). Ces motifs sont peints avec de l'ocre et du charbon de bois. Ils datent d'environ 18 000 avant J.-C.

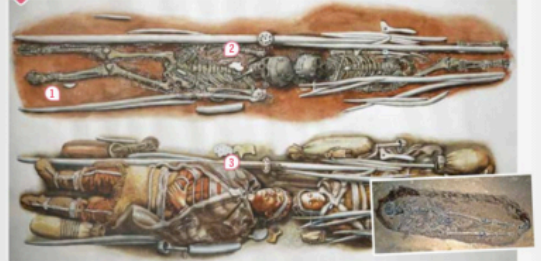
2 Les débuts de l'art et les premières représentations humaines

VOC
L'art pariétal : œuvre réalisée par l'homme sur la roche dans une grotte.
L'ocre : roche naturellement rouge ou jaune dont on extrait des pigments pour peindre.
Une sépulture : tombe humaine.

1. Argentine, vers 13 000 avant J.-C. 2. Ile de Bornéo (Indonésie), vers 8 000 avant J.-C. 3. Gargas (France), vers 25 000 avant J.-C.

3 La sépulture de Sungir (Russie), vers 25 000 avant J.-C.

4 Les sépultures préhistoriques

La célébration des mystères de la vie et de la mort est attestée par les premières sépultures. Les offrandes déposées dans la fosse qui entouraient le défunt l'accompagnaient dans l'au-delà... pour le voyage dans la vie future. Souvent, elles étaient saupoudrées d'ocre rouge – la couleur du sang, témoignage de la vie. Peut-être voulait-on ainsi conserver l'énergie du vivant ?

Gaëlle de La Brosse, « Les racines du sacré », entretien avec Henri de Lumley (paléontologue), Clio, 1998.

▲ Reconstitution, dessin de Libor Balak.
Deux enfants âgés de moins de 13 ans sont enterrés avec de petits objets (cheval, armes en ivoire) et environ 3 500 perles. 1. Ocre rouge. 2. Perles. 3. Reconstitution des habits.

SYNTHÈSE

- Il y a 100 000 ans, les sépultures humaines apparaissent, avec des rites funéraires. Les hommes réfléchissent déjà sur leur existence et leur mort.
- Cette période correspond à la naissance de l'art. Si construire des outils obéit à un besoin, enser une sépulture ou représenter des animaux sur les parois d'une grotte n'a pas de réelle « utilité ».
- Sur tous les continents, l'art est un moyen pour les hommes d'exprimer leurs sentiments et leurs pensées.

QUESTIONS ?

- Doc. 1 et 2 Grâce à quelles techniques les hommes décorent-ils les parois des grottes ?
- Doc. 1 Pourquoi représentent-ils ces animaux ? Proposez plusieurs hypothèses.
- Doc. 2 Complétez le tableau suivant :

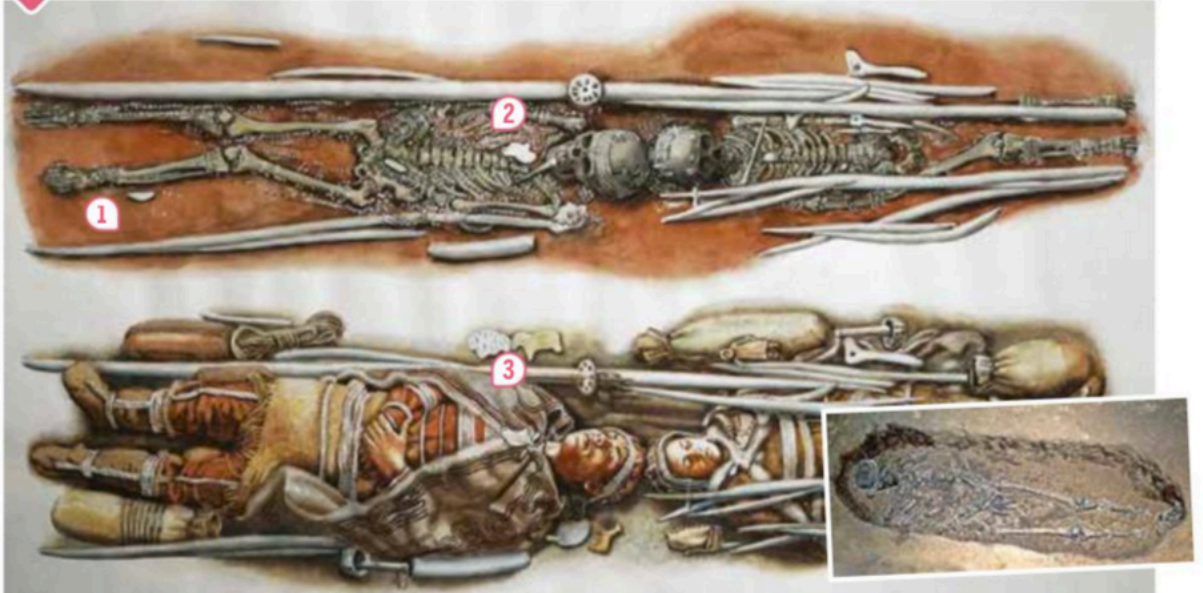
Date	1	2	3
Lieu
Motif

- Doc. 3 et 4 Pourquoi les hommes déposent-ils des objets dans les sépultures ?
- Doc. 1 à 4 Vous êtes paléontologue et vous trouvez des peintures dans une grotte. Présentez vos découvertes !

Guide

- Choisissez et présentez une œuvre : date, lieu, technique.
- Dessinez-la.
- Expliquez son intérêt historique.

3 La sépulture de Sungir (Russie), vers 25 000 avant J.-C.

4 Les sépultures préhistoriques

La célébration des mystères de la vie et de la mort est attestée par les premières sépultures. Les offrandes déposées dans la fosse qui entouraient

▲ Reconstitution, dessin de Libor Balak.

Deux enfants âgés de moins de 13 ans sont enterrés avec de petits objets (cheval, armes en ivoire) et environ 3 500 perles. 1. Ocre rouge. 2. Perles. 3. Reconstitution des habits.

Şekil 39: Kurul, 6'ıncı sınıf Tarih/Coğrafya Kitabı, Paris, lelivrescolaire, 2016, s.32-33

İllüstrasyonun yanında çizime referans olan mezar kazısının fotoğrafının bulunması ise bilimsel kaynak gösterme anlamında çok yerinde ve gerekli bir kullanımdır. Bu tarztaki bir kullanım okuyucunun kitabın sunduğu bilgiye olan güvenini çok arttırmaktadır. Bu güven ise motivasyon kaynağı sağlamanın yanı sıra okuyan kişinin bir kazı bölgesine veya sit alanına gittiğinde oradaki veriyi çok daha iyi analiz etmesini ve hatta hayal etmesini sağlayacaktır. Aynı zamanda okuyucu, tarihi eserleri daha aşina olacak, müze gezilerinden daha çok keyif alacak ve tarihi nitelik taşıyan eserleri çok daha derinden benimseyecektir.

Eleştirilebilecek tek unsur ise kazı fotoğrafının konulduğu yer. Diagonal kullanımı sayfaya hareket katmış fakat illüstrasyonda yer alan kadın figürünün üzerini kapaması resmin bütünlüğünü bozmakta. İllüstrasyonun hemen dışında kullanılması daha bu bütünlüğü korumak adına doğru olabilirdi.

Aynı kitabın 36 ve 37. sayfaları birkaç illüstrasyon stilini yan yana ahenk içinde kullanması ile güzel bir mizanpaj tasarımı sunmaktadır.

Şekil 40: Kurul, 6'ncı sınıf Tarih/Coğrafya Kitabı, Paris, lelivrescolaire, 2016, sf.36 .

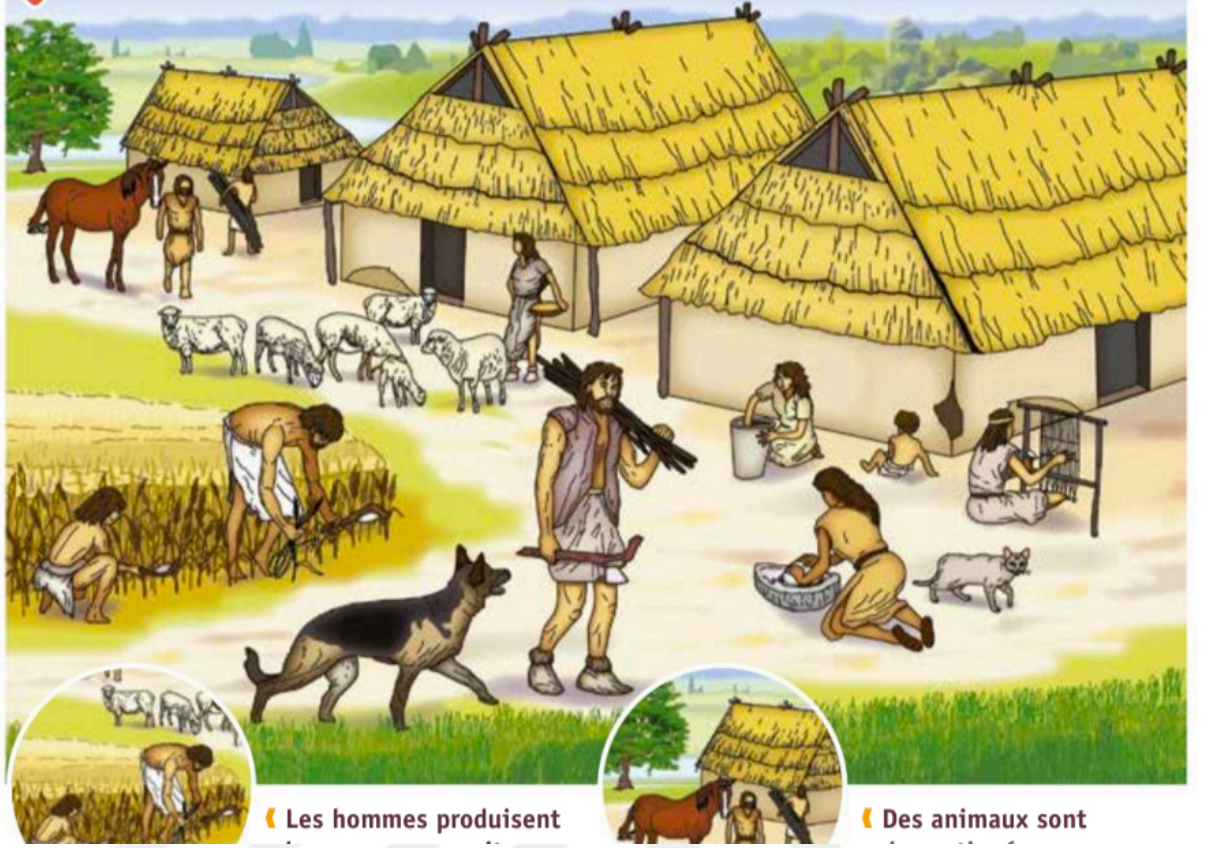
36. sayfadaki bir numaralı görsel Fransa sınırları içerisinde yer alan 400.000 yıl öncesine tarihlenen Terra Amata'nın 400.000 yıl önceki tasvirini içermektedir. Yine yanında kazı alanına ait bir fotoğraf ile somutlaştırılan illüstrasyon oldukça aydınlatıcıdır. Fotoğrafta ayrıca bu kazıya ait buluntuların sergilendiği Nice kentindeki Terra Amata müzesinde referans gösterip okuyucu müzeye yönlendirmekte.

İllüstrasyonda resmedilen konu, Homo Erektus insanının taş aletler kullanma ve etrafındaki nesnelere kamp inşa kabiliyeti. Aynı zamanda kampın içinde yanan bir ateş görünmektedir. Bu oldukça önemli bir detay çünkü mevcut bilimsel keşifler doğrultusunda Homo Erektusların ateşi kontrol edebilen ilk insan türü olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda yine illüstrasyonda Erektusların avlanma yetenekleri de açık şekilde görülmektedir. Yerde duran tavşan, geyik ve yaban domuzu cesetleri bu bilgiye ışık tutmaktadır.

Karşı sayfasında ise yine avcı toplayıcılarının kamp planını, oradaki yaşamlarını ve kampı terk edişlerini görmekteyiz.

44. sayfadaki ilk görsel ise bize neolitik bir yerleşkeyi göstermektedir. Artık tarım var. Köpek, koyun, at ve kedi evcilleştirilmiş şekilde köyde görülmekte. Farklı iş çeşitleri de göze çarpmakta. Örneğin tarlada orak ile buğday toplayan, toplanan tahılı öğüten, dokumacılık ile uğraşan, odun toplayan vb. farklı işlerle meşgul figürler görünmekte. Mimari üslup gelişmiş, çatı inşa edilmiş. Ayrıca yerleşilen yerinde sulak nehir kenarı yemyeşil bir arazi olduğu görülmektedir.

1 Reconstitution d'un village au Néolithique

Şekil 41: Kurul, 6'ncı sınıf Tarih/Coğrafya Kitabı, Paris, lelivrescolaire, 2016, sf.44

Karşı sayfasında ise bu illüstrasyonu belgeleyen kanıtlar gösterilmiş (2. görsel). Yabani tahıl öğütmede kullanılan taş aletler, orak, balta, seramik vb. 3. görselde ise evcilleştirilen hayvanlar yabani ataları ile kullanılarak evirilme sürecindeki yapay seçilime atıfta bulunulmuş.

DOSSIER

1 Les premiers agriculteurs et éleveurs

COMPÉTENCE JE DÉCRIS ET J'EXPLIQUE

Lorsqu'ils étaient nomades, les hommes vivaient de la chasse, de la cueillette et de la pêche et utilisaient des outils en pierre taillée. La sédentarisation, la pratique de l'agriculture et l'apparition de nouvelles techniques modifient le mode de vie des hommes.

Vers 10 000 av. J.-C. Début de l'agriculture
Vers 8 000 av. J.-C. Domestication (mouton, chèvre)

Quel nouveau mode de vie apparaît au Néolithique ?

1 Reconstitution d'un village au Néolithique

Les hommes produisent leur propre nourriture. C'est la naissance de l'agriculture.

Les hommes construisent des villages. Leurs maisons sont plus robustes et plus grandes que les huttes.

Des animaux sont domestiqués.

De nouvelles activités, comme l'artisanat, se développent dans les villages.

2 De nouveaux outils et la naissance de l'artisanat

▲ Panier en osier, 5 000 avant J.-C. (Espagne).

▲ Meule en pierre polie, 4 000 avant J.-C. (France).

▲ Vase décoré en céramique, vers 6 000 avant J.-C. (Bulgarie).

▲ Faucille en silex et bois, Néolithique (Europe centrale).

▲ Hache en bois de cerf, lame en silex poli, 2 500 avant J.-C. (France).

3 La domestication des animaux

entre 15 000 et 10 000 av. J.-C.	Le loup	Le chien
entre 10 000 et 7 200 av. J.-C.	Le chat sauvage	Le chat
vers 8 500 av. J.-C.	Le bœzar	La chèvre
vers 8 000 av. J.-C.	L'aurech	Le bœuf

Le Néolithique est l'âge de la « pierre nouvelle », c'est-à-dire de la pierre polie. Ces outils témoignent d'un savoir-faire nouveau.

VOC L'artisanat : fabrication d'objets avec les mains.
La domestication : voir p. 42.
Polir : frotter une pierre pour la rendre plus lisse.
Un silex : pierre très dure utilisée pour fabriquer des armes et des outils.

QUESTIONS

- Doc. 1 et 2 Décrivez le mode de vie des hommes au Néolithique :
- Doc. 3 et carte p. 42-43 Où et quand ces animaux sont-ils domestiqués ?
- Doc. 1 à 3 Vous êtes un archéologue et vous découvrez l'un de ces objets ! Décrivez votre découverte et expliquez son importance lors d'une conférence.

Guide

- Rappelez ce qu'est le Néolithique et localisez votre découverte.
- Décrivez votre objet et expliquez quels changements il permet.

CHAPITRE 2 • Les hommes au Néolithique

Şekil 42: Kurul, 6'ıncı sınıf Tarih/Coğrafya Kitabı, Paris, lelivrescolaire, 2016, sf.45

Bir diğer önemli konu ise görsel ve metin ağırlığının dengelenmesidir. İncelediğimiz Fransız menşei kitapta bariz bir şekilde, görsel ağırlıklı bir denge vardır. Bu denge ortalama %60 görsel ve %40 metindir. Ayrıca kitapta hiçbir yerde uzun satırlar yok. Metinler kolay algılanması için ufak ufak parçalara bölünerek tablolar, sorular, referanslar, görsel altı detay bilgiler vb. farklı kategorilere ayrılmış. Bu sayfadaki içeriğin çok hızlı bir şekilde algılanmasını sağlamanın yanı sıra bol görsel kullanımı ile de bağdaştırma yapılarak öğrenilen bilgilerin akılda kalıcılığını da arttırmaktadır. Kullanılan tırnaklı yazı karakteri ise yatay ve dikey hizalamaları kolaylaştırdığından çok daha okunur ve okutur bir yapıdadır. Yazılar neredeyse hiç negatif kullanılmamış³. Çerçeveler, fonlar, piktogramlar ve kalıplar kitabın tümünde ortak bir dil ile benzer ve uyumlu renk skalaları tercih edilerek kullanılmış. Kitabın hiçbir yerinde metinlerin veya görsellerin önüne geçmemiş. Yalnızca onları daha algılanır kılmış veya tasarımın hiyerarşine katkı sağlamış.

MEB'in 11 sınıf tarih kitabında ise metinlerin görsellere oran %85'e %15'dir.

³ Tipografide negatif kullanım yazının koyu zemin üzerinde açık renkli kullanımudur. Afişlerde veya kapak tasarımlarında estetik kaygılarla tercih edilebilir fakat uzun metinlerde gözü yorar ve okumayı güçleştirir.

Kitabın bütününde kullanılan renk skalası hem uyumsuz hem de itici bir algı yaratmaktadır. Bazı tablo tasarımları görsel anlamda o kadar vasat ki insanın görür görmez sayfa değıştiresi geliyor. Kitap için seçilen font ise Ariel. Helvetica fontunun bir taklidi olan font hem çok klişe hem de tırnaksız olduğu için uzun metinlerde okunurluğu iyi değil. Satırlar uzun ve satır araları kısa. İllüstrasyonlarda görülen bütün sıkıntılar kitap tasarımında da mevcut. Kitap tasarımında uzmanlaşmış bu alanda gerekli eğitimleri almış ve tecrübe kazanmış birinden ziyade sadece kitap tasarlamak için gereken yazılımlar öğrenilmiş ve amatörce uygulamış gibi. Manuel Histoire-Geographie 6 e kitabının 78. sayfasının hem tasarımını çok iyi bir örnek teşkil etmektedir. Başlığın altında kısa bir giriş yazısı. Ardından ayrı renkteki iki kutu içerisinde verilmiş kısa ve net bilgiler. Altında Antik Yunan'dan kalma bir tarihi eserin görseli ve bu görselin şu anda yer aldığı müzenin dahi yazılı olduğu bir görsel künyesi yer almakta (Yukarıdaki yeşil kutu ile aynı renkte yazılmış). Sayfanın sol alt köşesinde ise Antik dönem Atina'sını tasvir eden bir illüstrasyon var.

REPÈRES

Autour de la Méditerranée
COMPÉTENCE JE ME REPÈRE DANS LE TEMPS ET DANS L'ESPACE

Au cours du 1er millénaire avant J.-C., les Grecs s'installent autour de la Méditerranée « comme des grenouilles autour d'une mare » (Platon). Ils fondent des cités grecques en Italie, au sud de la Gaule, en Asie Mineure. Ces cités contribuent à l'expansion de la culture grecque.

UNE CITÉ-ÉTAT

Territoire composé d'une ville et de la campagne qui l'entoure, formant un petit État indépendant.

1. Décrivez la cité d'Athènes (doc. 1).
2. Où les principales cités grecques sont-elles situées (doc. 2) ?
3. Lisez la définition d'une colonie et relevez plusieurs exemples de colonies fondées par les Grecs en Méditerranée.
4. Quelles régions les Grecs occupent-ils au IVe siècle avant J.-C. ?

UNE COLONIE

Nouvelle cité fondée par des Grecs.

Lorsque les terres à cultiver de la cité ne permettent plus de nourrir la population qui augmente, les habitants quittent leur cité (**métropole**) pour en fonder une nouvelle (**colonie**), en dehors de la Grèce.

▲ Des colons arrivent sur une nouvelle terre, céramique, VIe siècle avant J.-C. (musée archéologique de Florence, Italie).

1 La cité d'Athènes

1. La campagne.
2. Un village.
3. Les remparts de la ville.
4. L'agora : grande place publique au centre de la ville.
5. L'Acropole : colline la plus haute, sur laquelle sont construits des temples.
6. Les Longs Murs : route protégée.
7. Le port du Pirée.

Les premières cités-États sont apparues en Mésopotamie. Dans le monde grec, la plupart des cités sont créées au bord de la mer et comportent un port.

2 La Méditerranée et le monde grec au 1er millénaire avant J.-C.

Le peuplement grec

- Le monde grec avant le 1er siècle avant J.-C.
- Le monde grec du VIe au IVe siècle avant J.-C.
- Le monde grec du Ier au IVe siècle avant J.-C.

Les cités-États grecques

- Les principales cités-États grecques
- Les sanctuaires panhelléniques

Cultes Les peuples « barbares » selon les Grecs

- Les principales colonies

UNE DÉMOCRATIE

NOTION Gouvernement dans lequel le pouvoir appartient à l'ensemble des citoyens, qui votent.

Athènes devient une démocratie en 508 avant J.-C.

D'autres cités-États sont des monarchies (roi), des tyrannies (tyran) et des oligarchies (petit nombre de dirigeants).

5. Localisez Athènes (doc. 2).
6. Quel type de gouvernement y apparaît ?

UN SANCTUAIRE PANHELLÉNIQUE

Espace consacré à un dieu ou une déesse, commun à tous les Grecs.

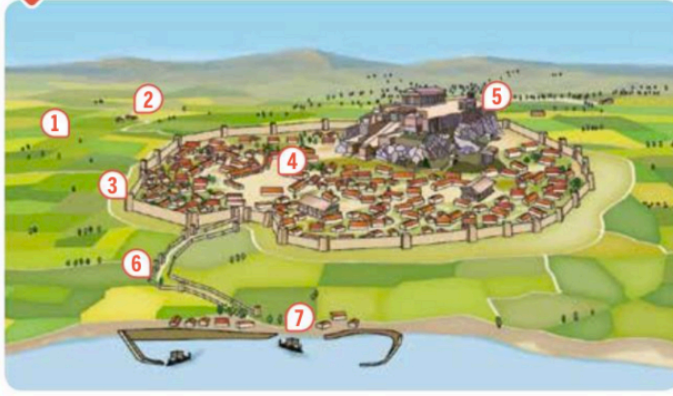
► Bien que les Grecs soient divisés entre des cités-États rivales, leurs croyances religieuses les rassemblent.

► Par exemple à **Olympie**, les Jeux olympiques organisés en l'honneur de Zeus rassemblent tous les Grecs. À **Delphes**, la prêtresse appelée la Pythie transmet les oracles d'Apollon.

◀ Athènes à la tablette, amphore à figures rouges, vers 470-460 avant J.-C. (BnF, Paris).

1 La cité d'Athènes

1. La campagne.
2. Un village.
3. Les remparts de la ville.
4. L'agora : grande place publique au centre de la ville.
5. L'Acropole : colline la plus haute, sur laquelle sont construits des temples.
6. Les Longs Murs : route protégée.
7. Le port du Pirée.

Les premières cités-États sont apparues en Mésopotamie. Dans le monde grec, la plupart des cités sont créées au bord de la mer et comportent un port.

Şekil 43: Kurul, 6'ıncı sınıf Tarih/Coğrafya Kitabı, Paris, lelivrescolaire, 2016, sf.78.

İllüstrasyonda 1, tarım alanlarını ve kırsal bölgeyi, 2, gösterilen coğrafi bölgenin civardaki köyleri, 3, şehrin surlarını, 4, şehir meydanını, çarşısını veya agorasını, 5, kale içini ve tapınakların bulunduğu yeri, 6, limana giden ve duvarlar ile korunan yolu, 7 ise limanı göstermektedir. Önceki örneklere nazaran çok daha basit bir illüstrasyon olduğu açık. Fakat tarih öncesi Atina, Sparta, Girit vb. Yunan şehir devletlerinin genel şehir yapısını, planlarını, barındırdıklarını ve bu şehirlerin etrafındaki bitki örtüsünü net bir şekilde göstermekte.

Antik Yunan'da tapınakların çoğu zaman şehrin en yüksek noktasına yapıldığını ve Yunan Tapınağının mimari özelliklerini detaylı olmasa da gösteriyor. Akdeniz iklimi hakkında fikir veriyor ve şehrin genel planı ile düzenini aktarıyor. Bu yönüyle oldukça işlevsel sayılabilir.

Barındırdığı tarihi illüstrasyonlar dolayısı ile incelemeye tabi tutulan Fransız resmi tarih-coğrafya kitabı, müfredata dahil olan tüm Fransız resmi kitapları arasında çok kaliteli illüstrasyonlar içerdiği veya çok işlevsel bir tasarıma sahip olduğu için değil tamamen rastgele seçilmiştir. Gerçekten de Avrupa standartlarına göre ortalama bir kalitede olduğu söylenebilir.

3. 2. 11. SINIF TARİH KİTABININ 1. ÜNİTESİNDEKİ İLLÜSTRASYONLARIN ÜSLÛP VE İŞLEV AÇISINDAN İNCELENMESİ

Türk ders kitabı örneğini ele almadan önce belirtmek gerekir ki, Türkiye’de belge ve bulgu ışığında rasyonel bir biçimde ve eğitim amaçlı yapılan tarihi illüstrasyonlara örnek bulmak oldukça güçtür. Milli Eğitim Bakanlığının resmi ders kitaplarında bile yabancı çizerlerin eserleri sergilenmektedir. Ancak zorluklara rağmen Türkiye’de eğitimde illüstrasyon kullanımındaki noksanlıkları en iyi şekilde tespit edebilmek için 11. Sınıf tarih kitabı incelenecektir.

11. Sınıf tarih kitabının birinci ünitesinin konusu “Türklerde Devlet Teşkilatı”. Bu konu altı başlıkta incelenmiş;

- A- İlk Türk Devletlerinde Devlet Teşkilatı
- B- Türk İslam Devletlerinde Devlet Teşkilatı
- C- Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı
- Ç- Tanzimat Dönemi Osmanlı Devlet Teşkilatı
- D- Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Devlet Teşkilatı
- E Cumhuriyet Dönemi Devlet Teşkilatında Gelişmeler

Bu çalışmada konuyla alakadar analizler yapılırken altı bölüm içerisindeki dördüncü bölüm olan “Tanzimat Dönemi Osmanlı Devlet Teşkilatı” bölümünden sonra gravür ve fotoğraf arşivinin yeterli doküman sağlamasından ötürü daha fazla örnek analiz edilmemiştir, sebep çalışmanın olması gerektiğinden daha uzun olarak okunmayı zorlaştırmasını engellemektir. Eleştiriye devam edilirse, kitabın ilk dört bölümünde tarihi illüstrasyonların azlığı dikkat çekmektedir (Avrupa ders kitaplarında sayfa başına konuyla alakadar çok daha fazla illüstrasyon oluşu sonraki bölümde gösterilecektir). Kitapta mevcut olan illüstrasyonlar da ise gerekli bilgilerin eksik oluşu dikkat çekmekte, pek çok illüstrasyonun üreten yayınevi, sanatçı, üretim tarihi gibi önemli bilgiler kitaba dahil edilmemiştir.

Kitapta yer alan ilk görsel Oğuz Kağan'ın oğullarına ok ve yay verişini anlatan bir

minyatürdür. Minyatürün hangi döneme ait olduğu ve kim tarafından çizildiği veya şuan nerede bulunduğu gibi bilgiler kitaba konulmamış. Resmin düşük çözünürlüğü ve teknik açıdan baskıya uygun olmayan özellikleri de kitabı anlamaya çalışan öğrenci açısından sorun teşkil etmekte. Kitaptaki tarihi illüstrasyon olarak sayılabilecek az sayıdaki eserden biri ise kitabın 6. sayfasındaki “Çin'e karşı bağımsızlık mücadelesi veren Kürşat ve arkadaşlarının temsili resmi” isimli çalışma. Gene bu çalışmada da önemli hatalar bulunmakta. İlk olarak sanatçısı, tarihi, tekniği gibi kesinlikle yazılması gereken künye bilgisi ve detayları kitaba yazılmamış. Diğer eleştirilere geçmeden evvel kitapta resmedilen metni incelemeye yarar var:

"O gece gökteki yıldızlar titreşip yanıyor. Ötüken'den gelen sert rüzgâr ciğerlere dolup taşıyordu. Kürşad'ın evinde toplantı vardı. Kürşad'la Böğü Alp güvendikleri Türk beylerinden bir kaçını çağırmuşlardı... Yedi kişi az ışıklı bir odada büyük bir iş konuşuyorlardı. Her zamanki gibi ciddi idiler. Fakat başladıkları işin ululuğundan habersiz gibi idiler. Kürşad söze başladı: Türk beyleri! On yıl süren tutsaklık sona erecektir. Ötüken'de devlet kuran atalarımızın ruhunu daha çok incitmemek, ıssız kalmış bozkırları daha çok güldürmemek, budunu ünsüz bırakmamak, Türk Tanrısı'nı daha çok öfkelenmemek için devleti yeniden kuracağız. Devleti diriltmek için de Çin kağanına karşı mücadeleyi başlatacağız. Böğü Alp'le bunu kararlaştırdık. dedi."

Metinde ki hikayeden anlaşılan: Kürşat Çin'de bir odada tutsaktır. Böğü Alp ile güvendikleri Türk Beylerini tutsak olduğu odaya toplantıya çağırıyor. Tutsak oldukları az ışıklı bir odada, 7 kişilik bir toplantı yapılıyor ve Çin'e karşı mücadele kararı alınıyor.

İlk olarak belirtmek gerekir ki Hikayede mücadelenin nasıl olduğuna, tutsaklıktan nasıl kaçtıklarına veya nasıl silahlanıp bu mücadeleyi daha ulu bir olaya çevirdiklerine dair hiçbir detay yok.

İllüstrasyonun eleştirisine geçilirse; ilk olarak resimde en az 14 kişi görünmekte

(halbuki 7 kişi olmalıydı). Ayrıca, lider Kürşat heybetle tepede duranken elinde bir mızrakla ileriye gösteriyorken resmedilmiş, ancak net bir şekilde görülüyor ki seçilen bu kompozisyonun metinle alakası yok, bu sahne yerine metinde geçen bir sahne koyulabilirdi (loş odada kararlılık içinde mücadele kararı veren Türk Bey'lerinin toplantısını konabilirdi). Resim bu metin için özel olarak çizilmemiş gibi, daha ziyade bu kompozisyon seçimi konuyla alakadar yapılmış hazır bir resim kullanılmış hissiyatı veriyor. Bazen etkileyici kılmak için farklı kompozisyonlarla da metin desteklenebilir, fakat bu illüstrasyon öyle bir algı yaratmamakta.

Ayrı bir konu da Kürşat'ın morfolojisidir, metin yine gerekli tarihi detayları vermemektedir (kaynak belirtmek gibi), ancak bilindiği üzere Kürşat efsanesi Göktürkler dönemine tekabül eder yani İslam öncesi Türk kavimlerinden bahsedilmektedir. Tarih kitabında kullanılan bu illüstrasyonda Kürşat ve yandaşları günümüz Anadolu Türklerine benzetilerek tasvir edilmişlerdir. Halbuki o dönem Orta Asya milletleri kazılarda bulunduğu ve günümüz aynı bölge insanlarına bakıldığında anlaşıldığının üzerine, çekik gözleri, geniş elmacık kemikleri, kısa ve kalın bacaklı resmedilmeleri gerekirdi. Bunların dışında, illüstrasyonun teknik detayı yazmıyor, ayrıca illüstrasyon kalitesi yüksek ve güncel görünmüyor.

Şekil 44: Kurul, Ortaöğretim Tarih 11, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, üçüncü baskı, 2012, s. 6.

Yine tarihi illüstrasyon kategorisine dahil edebileceğimiz bir diğer eser ise sayfa 7 de karşımıza çıkmakta. İlk olarak bu eserde de gereken bazı bilgiler eksik (üreten, yapım yılı, teknik). Bu temel eksikliklerin dışında, resimde tasvir edilen şahıs kitaptaki bilgiye göre Asya Hun Devleti'nin hükümdarı Mete Han. Mete Han'ın metinde üzerinde durulan özelliği ise vatan toprağına sahip çıkıp, vatan sevgisinden bahseden ilk Türk lideri olması. Mete Han'ın portresi bir önceki örneğe nazaran daha tutarlı ve metinle paralel. Bunun sebebi ise kompozisyon açısından konuyla alakasız bir sahnenin seçilmemesidir. Ancak önceki resimle benzer olarak eleştirilebilecek husus Mete Han'ın morfolojisidir. Gene önceki resim gibi, giyinişi ve bıyığı Orta Asya kültürlerine gönderme yapsa da, fakat göz yapısı, kaş yapısı, burnu ve uzun yüzü Asyalı bir insandan çok Avrupalı veya Akdenizli bir insana benziyor.

Mete Han, mezarı bulunan, kafatası incelenen ve günümüz teknolojisi ile yüzü modellenen bir lider olmadığı için, tasvirinde yazılı kaynaklarda anlatılan Mete Han ve bunlardan bilindiği kadarı ile kişilik özellikleri baz alınacaktır. Ayrıca çizilen kişinin doğup büyüdüğü yerde ve döneminde yaşayan insanların fiziksel özellikleri de referans alınmalıdır. (antropolojik bulgular bu hususta materyal sağlıyorsa eğer). Ancak sanatçının günümüz Anadolu Türküne benzer şekilde Göktürkleri resmetmemesi anlaşılabilir, bir Asyalı gibi çizildiğinde, resme bakan lise öğrencisi, çizilen portreyi kendisine, ailesine ve etrafında gördüğü insanlara benzetmemesi nedeniyle, resimdeki şahsı benimsemesini zorlaşabilir.

Bu tip durumlarda sanatçı yukarıdaki bilimsel sınırlar içerisinde portreye yorum katabilir.

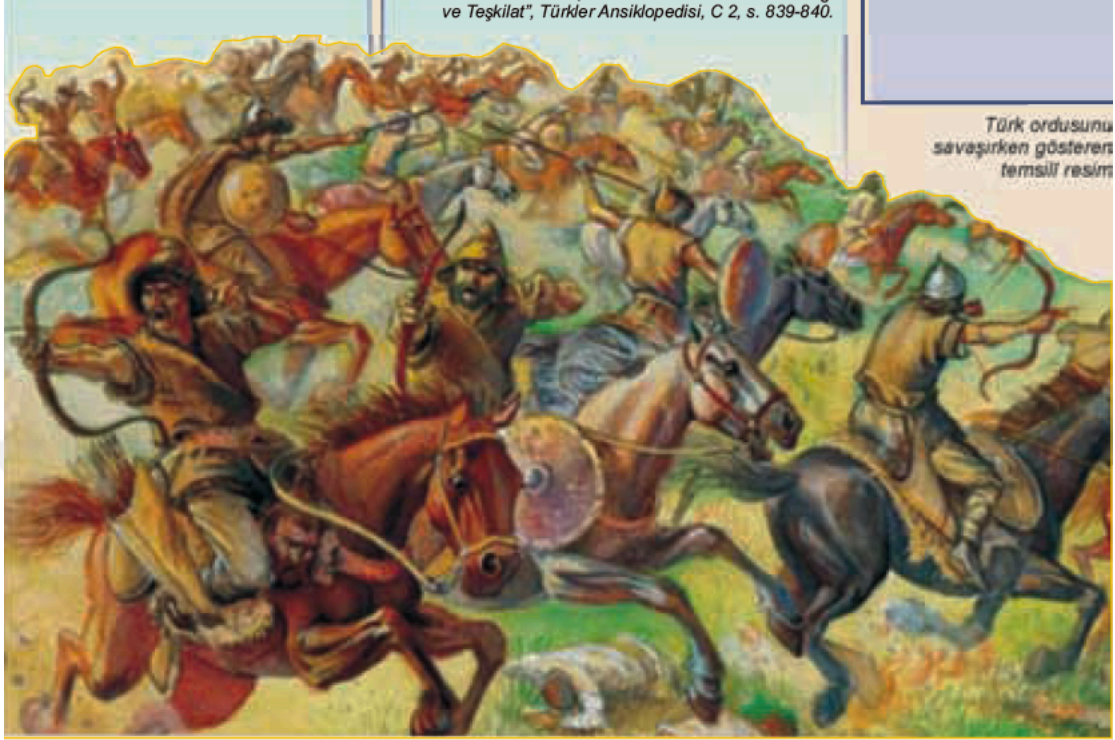

Şekil 45: Mete Han portresi, Kurul, Ortaöğretim Tarih 11, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, üçüncü baskı, 2012, s. 7.

Çizerin burada bilimsellikten taviz verip böyle bir yaklaşımda bulunmuş olması da üç sebepten ötürü oldukça yanlıştır. İlk ve en önemlisi öğrencinin tarihe olan güvenini sarsar. Bunu bir örnekle açıklarsak “A” isimli öğrenci, görsel kaynaklarda (film, belgesel, ansiklopedi vs.) Orta Asya halklarının bu tasvirdekinden farklı olduğunu kolayca fark edecektir. Dolayısıyla zaman içinde devletin okullarında ona öğretilen bilgilerden şüphe edecektir. Buda ileride öğrencinin devlet yolu ile verilen tüm bilgilerden şüphe etmesine yol açabilir. İkincisi öğrencinin, bilimsellikten uzak verilerle dolu bir kitap görünce motivasyonunun düşmesidir. Bu ders dinlemesini, derse çalışmasını ve dersi kendi kendine öğrenme isteğini azaltacaktır. Üçüncüsü ise bu tip bilimsellikten uzak yaklaşımlar devletin uluslararası itibarını zedeleyen durumlara sebebiyet vermektedir. Özellikle Türkiye'nin uluslararası camiada, bir nevi örnek bir devlet olmaya çalıştığı düşünüldüğünde, Bu tip davranışlar ülkenin bilimselliği ve tarafsızlığını zedelemektedir. Çünkü yabancı devletler ve uluslararası organizasyonlar (UNICEF vs.) devletlerin bu tip yayınlarını incelemektedir. Bu yayınlar devletin eğitim kalitesi ve vizyonu hakkında bilgi vermektedir.

Aynı tarih kitabından bir diğer resim ise, yabancıların Türklerin savaş

kabiliyetlerinden övgüyle bahsettiği bir metini desteklemek üzere kullanılmış.

Şekil 46: Savaşan Türkler illüstrasyonu. Kurul, Ortaöğretim Tarih 11, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, üçüncü baskı, 2012, s. 9.

Resimsel anlamda oldukça etkileyici olan eser, Orta Asya Türkleri oldukça güzel ve gerçekçi biçimde illüstre edilmiş ancak birkaç tutarsızlık içermemekte.

İlk olarak belirtilmesi gereken husus; eserin çizeri, çizim tarihi ve teknik detayları gibi bilgiler verilmemiş, resmin telif hakkının olmamasıdır. Bu eser Romanya bazlı bir yayınevi olan "Humanitas" yayınlarının, tarihi illüstratör Radu Oltean'a çizdiği bir illüstrasyondur. Çizerin adı belirtilmediği için telif hakkı alınmış olsa dahi isim yazılmadan kullanımı etik değildir.

İkinci olarak savaş kabiliyetlerinin iyi olduğu gösterilse dahi ve metinde doğrudan bundan bahsetse dahi böyle bir tasvir daha ziyade "barbar Türkler" izlenimine hizmet etmektedir. Sebebi ise eserdeki Türklerin çığlık atarak etrafa oklar atan ve cesetleri atlarıyla ezerek geçen figürler olarak resmidir. Savaş yetenekleri çok daha farklı ve bilinçli bir şekilde resmedilebilirdi.

Sayfa 16'daki Türk Çadırının içini gösteren illüstrasyona gelinirse, diğer resimlerdeki arka plan Orta Asya'nın tarihi gerçeklerine uygun (Çadırın iç dekoru ve giysiler tarihi ve etnik anlamda tutarlı). Ancak giysiler daha az gerçekçi çünkü, ise İslam öncesi Türklerden çok Osmanlı dönemine benziyor. Bu sorun dışında diğer illüstrasyonlardaki gibi gerekli teknik detaylar verilmemiş (eserin ve illüstratörün ismi). Teknik detaylarından bahsedilmemiş. Bunun dışında gene önceki resimler gibi Orta Asya insanların morfolojik özellikleri oran-orantı olarak daha Avrupalı bir yapıya sahip, figürler görüldüğü üzere uzun ve inceler.

Türklerde Devlet Teşkilatı

Türklerin yaşadığı çadırın temsili resmi

Kağanın en önemli görevi ülkeyi ve halkı düşmandan korumak, bütün toplulukları bir devlet çatısı altında toplamaktı. Ayrıca töre kurallarını uygulamak, düzeni sağlamak, halkı adil idare etmek ve baskı yapmamak, ekonomik açıdan halkı refaha ulaştırmak kağanın diğer görevleri arasındaydı. Bunlar dışında Türk kağanı; iç ve dış siyaseti düzenler, savaş ve barışa karar verir, savaşta ordulara komuta eder, elçiler gönderir, elçiler kabul eder, devlet görevlilerini tayin eder veya görevlerinden alır. Bununla birlikte Türk kağanlarının Tanrı tarafından kendilerine verildiğine inandığı dünya hâkimiyetini sağlamak gibi evrensel bir görevleri de vardı. Bunlara karşılık halk da kağanın emirlerine uymak zorundaydı.

Orta Asya'nın güneyi aşılabilir çöller ve Tibet Dağları, kuzeyi ise Sibiryaya ile çevrildiğinden Türkler doğu ve batı yönünde topraklarını genişlettiler. Topraklar genişleyip devletin idaresi zorlaşınca Büyük Hun Devleti hariç devlet teşkilatı, doğu ve batı olmak üzere iki koldan yönetildi. Kağan "doğu"da (sol) oturduğu için doğu daima üstün kabul edilmiştir. "Batı" (sağ) bağımsız bir hükümdar gibi icraat ve kararlar almakla birlikte kağanın hâkimiyetini tanıyıp iç ve dış işlerini onun

adına yürütürdü. Devleti ilgilendiren bütün meseleler, kurultayda (mecliste) alınan kararlara göre çözümlenirdi. Ortak yapılan seferlere ise kağanın komutasında bütün askerler ve beyler katılırdı.

Türk devletlerinin yönetiminde kağan dışında hatun, hanedana mensup tiginler vb. hanedan üyeleri de etkiliydi.

Şekil 47: Türk çadırının içini gösteren illüstrasyon. *Kurul, Ortaöğretim Tarih 11, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, üçüncü baskı, 2012, s. 16.*

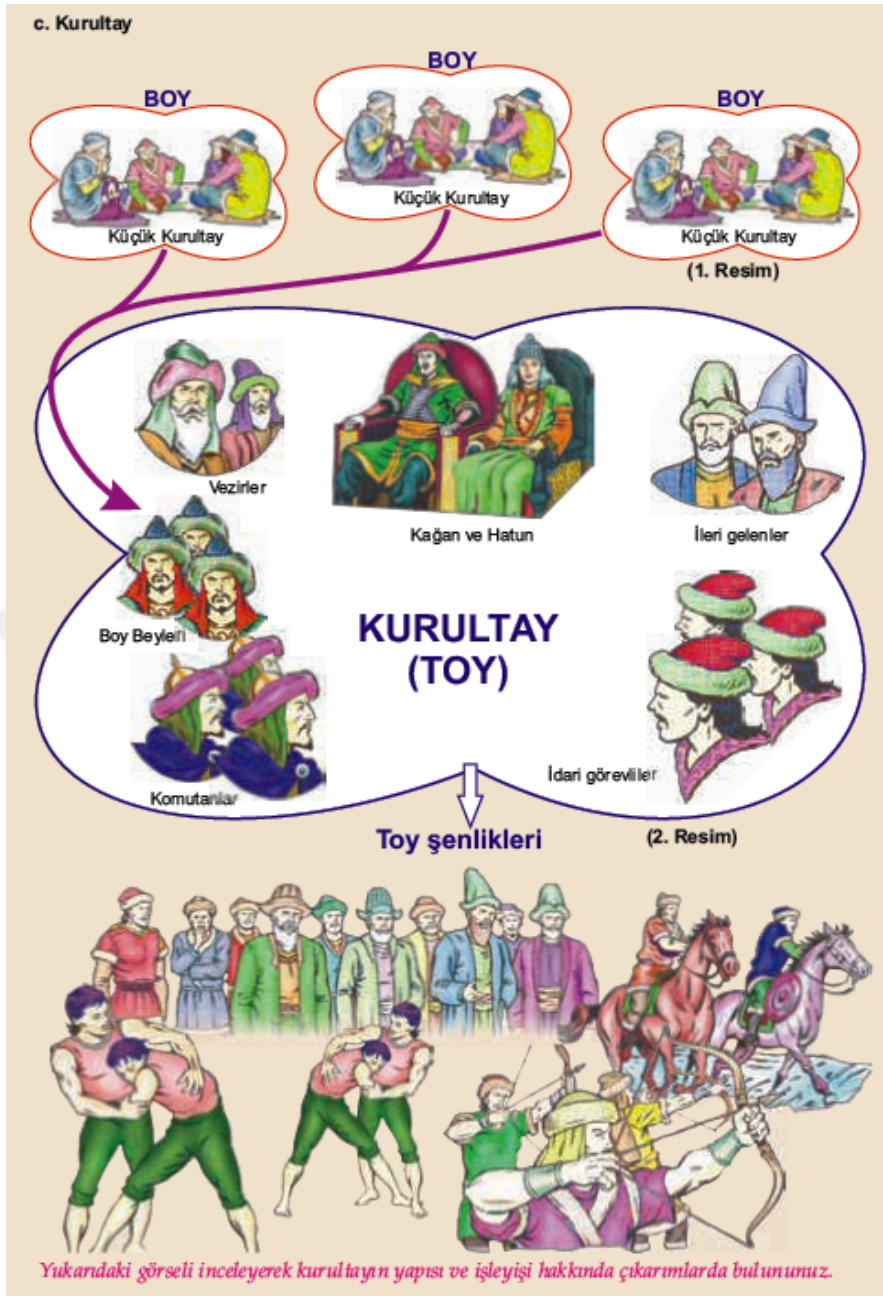
Sayfa 18'deki tablo ise profesyonellikten uzak basit yöntemler ile hazırlanmış, pek çok kez aynı görseller kopyalanarak tekrarlanmış. Ayrıca, çizimler teknik açıdan gölgelendirme ve hacimlendirme çabasıyla yoksun olduğundan ve olabildiğince basit üretildiğinden ötürü tarihi anlatan bir illüstrasyondan ziyade çizgi-romanı andırıyor ve çizimlerin üretilme aşaması irdelendiğinde, sayfalarca bilimsel veri

içerme kapasitesine sahip sanatsal derinlikteki bir illüstrasyondan ziyade metin ile paralel bir şekilde devam eden ve okuyucunun dikkatini cezbedecek bir hikayeyi veya bir grafik romanı betimlemek için hızlıca üretilmiş gibi.

Aynı zamanda çizimlerde ve tasarımda uyumsuz, göze hitap etmeyen bir renk skalası kullanılmış. Kaliteli ve özen gösterilmiş bir illüstrasyonda olması gereken hacim ve form gibi temel öğeler bulunmamakta.

Son olarak, belirtilmesi gereken bir başka husus ise, tablo tasarımındaki şemaların yapımında kullanılan, hayal gücü ve orijinallikten yoksun gruplandırma amacı ile çizilmiş tasarım elementlerinin kullanılmış olmasıdır (baloncuklar ve oklar gibi).

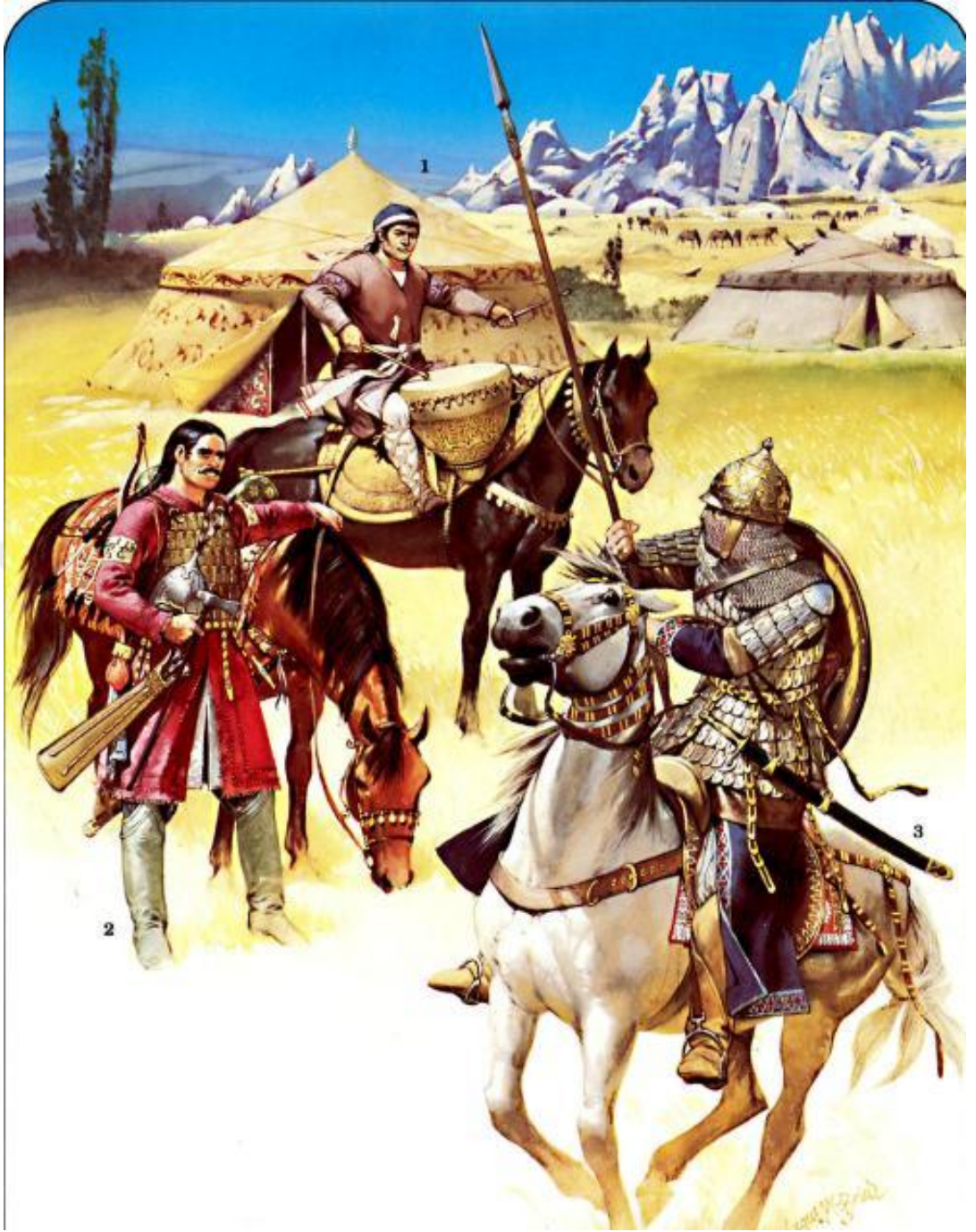
Bu temel görsel eleştirilerin yanında belirtilmelidir ki, tarihsel gerçeklik açısından şemada taht kullanılması yerinde olmamıştır. Şemanın ortasında Kağan ve Hatun tahtlara oturuyor şeklinde konmuştur. Halbuki, göçebe Türklerde taht kullanımına pek rastlanılmamaktadır. Çadırlar taşıyarak ve göç ederek yaşayan, hayatını sürdüren bir medeniyetin belki 40 kiloyu bile geçebilecek ahşaptan veya farklı materyallerden yapılan tahtları, her yer değiştirmede bir noktadan ötekine taşınması mantıklı değildir. Taht kullanımı ya da saray inşası gibi iktidarın prestiji amacıyla kullanılan maddi unsurlar daha ziyade Çin İmparatorluğu veya Bizans İmparatorluğu gibi yerleşik devletlerde görülmektedir.

Şekil 48: İslam öncesi Türk'lerdeki Toy Geleneğini gösteren tablo. Kurul, Ortaöğretim Tarih 11, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, üçüncü baskı, 2012, s. 18.

Kitaptaki en başarılı illüstrasyon ise 27. sayfada bulunan, Selçuklu Ordusuna mensup 3 göçebe savaşçı askeri tasvir eden çizim. İllüstrasyon hem tarihi olarak tutarlı, hem de kompozisyon ve teknik anlamda etkileyici bir yapıda.

İllüstrasyonda yer alan her türlü tarihi detay, çizim yapılmadan önce ele alınmış, antropolojik anlamda düşünülmüş ve çizim ciddi bir bilimsel hassasiyet ile tasarlanmış.

Şekil 49: Angus McBride, *Selçuklu Savaşçıları*. *Kurul, Ortaöğretim Tarih 11*, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, üçüncü baskı, 2012, s. 27.

Arka plandaki çadırlardan yola çıkarak ordunun göçebe olduğunu ve bu savaşçıların kendilerine has çadır yapma teknik ve üsluplarına sahip olduklarını ve hatta çadırda bulunan hayvan ve bitki motiflerinden bu toplumun kültüründe yer alan sanatsal dokuyu görmekteyiz. Davul ile at üstünde yeralan asker ise bize bu savaşçıların ritm ve müzik bilgisine sahip olduğunu ve muhtemelen savaşa giderken bu ritm ile yol aldıklarını ve hatta belkide Osmanlı İmparatorluğunun

Yeniçeri Ocağında yer alan Mehteran⁴ takımının davul ve müzik eşliğinde orduya destek olma geleneğinin kökenlerini barındıran yapı hakkında bile bir fikir sunmaktadır. Çizilen bu detayların tümü arkeolojik referansa sahiptir.

Coğrafi yapıdan ve bitki örtüsünden bozkırlarda yaşadıklarını, üzerlerindeki hafif deri zırhlardan ve davul yapımında kullanılan hayvan derisinden, hızlı ve esnek bir şekilde savaşabildiklerini ve deriyi ustalıklı işleyebildiklerini ve dolayısıyla iyi avcılar olduklarını görebiliriz.

Son olarak da dış görünüşlerinden ve fizyolojilerinden Orta Asya'dan geldiklerini açık bir şekilde anlayabiliriz. Daha detaylı incelenirse neredeyse hiçbir yazı ile desteklenmeden sayfalarca bilgiyi aktarabilecek nitelikte olan bu çizimin işin ehli bir sanatçı tarafından çizildiği aşikar.

Bu bahsi geçen sanatçı ise İngiliz illüstratör, ressam ve tarihçi Angus McBride⁵. Fakat ne yazık ki bu eserinde ismi, sanatçısı ve tekniği yazılmadığı için izinsiz bir kullanım olması çok muhtemel.

Sayfa 28'de gene Angus McBride'a ait bir illüstrasyon yer alıyor. "Türk-İslam Devletlerinde Türkmen Askerlerini Gösteren Temsili Resim" ise bu illüstrasyonu açıklayan metin. Yine illüstrasyona ait bir künye bulunmamakta.

⁴ **Mehter** veya **mehteran**, Osmanlı Yeniçeri Askerî Bandosu. Dünyanın en eski askerî bandolarından birisidir. Farsçadaki "mihter" kelimesinden türemiştir. İslamiyetten önceki Türk devletlerinde, küçük değişikliklerle yer almıştır. Yeniçerilerin olduğu gibi Mehteranın da Piri Hacı Bektaşî Veli olup, her icraattan önce mutlaka Peygamber, Ali ve Hacı Bektaşî Veli adına dua okunması ve marşlarda adlarının zikredilmesi gelenektendir. Üç önemli sembol yer alır; ocak, sancak ve zafer.

Osmanlı mehterinde; zurna, boru, kurrenay ve mehter düdüğü gibi nefesli, üflemeli, kös, davul, nakkare, zil ve çevgân gibi vurmali ya da çarpmalı çalgılar yer almıştır. Tüm çalgıların sayısı eşit tutulmuş ve bu sayıya dayanarak mehterin kaç katlı olduğu belirlenirdi. Kaynak: T.C. İstanbul Valiliği (Harika İstanbul) / Mehter ve Tanıtımı

⁵ Yetmişaltı yaşında ölen Angus McBride, Britanya'nın popüler tarih ve askeri yayınların en saygın illüstratörlerinden biriydi. Roma lejyoneri, Zulu savaşçısı, Japon samurayı ve kadınların toplumdaki askeri ve sivil rolleri gibi çeşitli konularda 150'den fazla kitapta illüstrasyonları yayınlanmıştır. Kaynak: [Obituary](#), The Guardian, 26.5.2007

İllüstrasyona gelirsek, teknik açıdan oldukça etkileyici ve tarihi tutarlılığa da sahiptir. Ortadaki eğilmiş atı seven/temizleyen figür hem Türklerin ata verdikleri önemi hem de atın Türk toplumundaki yerini ifade edebilir. Aynı figürün örgülü saçı ise İslam öncesinden devam eden geleneklere güzel bir örnek teşkil eder.

Şekil 50: Angus McBride, Türk-İslam Ordusundaki bazı askerler. *Kurul, Ortaöğretim Tarih 11, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, üçüncü baskı, 2012, s. 28.*

Bir diğer illüstrasyon kitabın 52. sayfasındaki “İkinci Meşrutiyet ile parlamentonun açılışını gösteren temsili resim” başlığı ile sunulmuş çalışmadır. Diğer illüstrasyonlarda olduğu gibi gerekli teknik bilgiler bu resimde de mevcut değil (sanatçısı, tekniği). Bu illüstrasyonun incelediğimiz diğer çalışmalardan farkı yakın dönemde yani son yarım asır içerisinde çizilmemiş olması. Bu eser 1908 yılında A. H. Zaki tarafından üretilmiş olup, 2. Abdulhamit'in Meşrutiyeti ilanını göstermekte.

Bu çizim 2. Abdulhamit'in meşrutiyet ilanından bir kaç gün sonra gazetelerde bu olayı tasvir etmek için çizilmiştir. Yani çizer aslında bugünkü tarifi ile bir fotomuhabir niteliği taşımaktadır. Fakat eser en basit resim ve kompozisyon kurallarına uymazken aynı zamanda estetikten yoksundur. Özellikle resimde yeralan perspektif hataları ilk bakışta fark edilebilmekte. Hariciyen, kompozisyon oldukça zayıf ve çizilen figürlerin anatomilerinde bir çok problem yer almakta.

Buna birinci örnek olarak padişahın solunda yeralan ve fermanı okuyan figürü ve gene solda sıraya dizilmiş askerleri verebiliriz. Aynı hizada olmalarına rağmen hacimsel anlamda tutarsızlık ile dizilmişler. Padişahın görkemli ve perspektife uymayan boyu ve büyüklüğü ise minyatürü anımsatmakta. Sağ arkasında yeralan figürler solundakilere nazaran, görece derinlik anlamında biraz daha tutarlı olsada padişahın sağında ve padişah ile aynı hizada ve yine padişaha dönük duran sıralı iki figür ise resmen küçük asker oyuncaklarını çağrıştıracak derecede gülünç bir şekilde çizilmişler.

Şekil 51: Kurul, Ortaöğretim Tarih 11, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, üçüncü baskı, 2012, s. 56.

Türklerde Devlet Teşkilatı

Osmanlı taşra teşkilatı büyükten küçüğe doğru; beylerbeyi tarafından idare edilen eyaletler, sancaklar, kazalar ve kazalara bağlı köylerden oluşmaktaydı.

Devletin taşradaki en yetkili temsilcisi, ataması padişah tarafından yapılan "beylerbeyi" idi. Başlangıçta eyaletlerin askerî işlerinden sorumlu olan beylerbeyi, zamanla mülki amir durumuna geldi.

Beylerbeyi hizmetleri karşılığında kendisine tahsis edilen "has"lardan devletin belirlediği ölçüde vergi alırdı. Eyaletin merkezinde "paşa sancağı" da denilen yerde oturur ve burayı yönetirdi. Bulunduğu eyalette sadece mülki amir durumundaydı. Yargı yetkisi merkezden yollanan kadıya, mali yetki ise defterdara aitti. Beylerbeyinin eyalete bağlı bulunan ve merkez tarafından atanan sancak beylerinin üzerindeki yetkisi ise sadece teftişten ibaretti.

Taşra yönetiminde beylerbeyinden sonra en yetkili yönetici sancak beyiydi. Bunların maaşları da "has"lardan alınan vergi gelirleriyle karşılanırdı. Sancak beyi, emrindeki askerlerle birlikte beylerbeyinin emrinde savaşa katılırdı.

Kazalarda sivil ve adli işlerden sorumlu olan kadılar merkezden atanırdı. Kazanın belediye işleri de bu kadılar tarafından yürütülürdü.

Güvenlik işlerinden sorumlu subaşının temsilî resmi

Şekil 52: Kurul, Ortaöğretim Tarih 11, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, üçüncü baskı, 2012, s. 37.

37. sayfadaki “güvenlik işlerinden sorumlu subaşının temsili resmi” isimli görsel tarihi minyatürlerin konuyu anlatmak için kullanılmasına bir örnektir. Arşivde "subaşı" mesleğini tasvir eden bir minyatür bulunmuş olabilir. Fakat minyatürü bulunamayan birçok meslek ve şahıs mevcuttur. Dolayısıyla, uzmanlar tarafından bu kişilerin ve mesleklerin tümü aslına ve günümüz sanat anlayışına uygun, hedef kitleyi eğitme gayesi güden bir biçimde ve aynı dile sahip bir üslup ile çizilebilir.

Son analiz edilen illüstrasyondan da hareketle denilebilir ki, kitapta tarihi anlatmak için modern günümüz insanına hitap eden illüstrasyonlar kullanmak yerine daha ziyade tarihi belge niteliği taşıyan minyatür, gravür ve fotoğraf gibi eserler kullanılmıştır.

Tarihi olayları ve kişileri görselleştirmek amacıyla bu belgelerin kullanılmasında bir sakınca da yoktur. Lakin tüm bu görseller tarihi ve otantik olmakla beraber günümüz gençlerine hitap etmemektedir. Günümüz sanat anlayışından yoksundurlar. Birde unutulmamalıdır ki öğretici illüstrasyonların temel amacı, bilgiyi okuyucuya çok daha rahat ve bilimsel olarak anlatmaktadır. Bu minyatür ve fotoğraflar ise bu hususta noksan kalmaktadır. Bu durumu aşmanın olası bir yolu, eski minyatürler yerine çağdaş sanatçılar tarafından çizilmiş, dönem gençlerine hitap eden modern ve bilimsel illüstrasyonların kullanılmasıdır.

Üst paragrafta bahsi geçen bu durumu kısaca özetlemek gerekirse, 56 sayfadan oluşan ve bunun 43 sayfasında, fotoğrafın icadından önceki dönemleri anlattığı için fotoğraf kullanma şansı bulunmayan birinci ünitenin yalnızca 2 illüstrasyonu bilimsel tutarlılığa ve sanatsal niteliğe sahip. Bu iki illüstrasyon ise sanatçısının ismi verilmeden, başka bir kaynaktan alınıp kullanılmış ve konuyu ifade etmek için özel bir şekilde çizilmemiş. Geri kalan görseller ise, düşük çözünürlüklü (Uluslararası baskı standartlarına göre 300dpi çözünürlükte, 4 renk CMYK olmalı) sanatsal vizyondan yoksun, metinle örtüşmeyen ve en mühimi bilimsel olarak tutarlı olmayan çalışmalardan oluşmakta.

Sonuç olarak ders kitaplarında kullanılan bilimsel hassasiyete sahip, propaganda

içermeyen, kullandığı tekniğe hakim olan bir sanatçı tarafından, doğru bir kompozisyon oluşturularak üretilen illüstrasyonlar kullanılmalıdır, bu şekilde sayfalarca yazı ile anlatılabilecek bilgi çok daha kolay bir şekilde illüstrasyonlarla öğrenciye verilebilir. Gelişmiş devletlerde üretilen süreli yayınlar ve ders kitapları kaliteli tarihi illüstrasyonlara bu sebepten ötürü oldukça sık yer vermektedir. Gelişmiş devletlerde bu anlayış çok bariz bir şekilde yüzyıllardır sürdürülmektedir ve bu geleneğin meyvesini topladıkları da aşıkardır. Türkiye’de tam anlamıyla bu kültür gelişmemiştir.

4. SONUÇ

Günümüzün gelişmiş devletlerinde, Asur, Akkad, Hitit, Bizans ve Roma İmparatorluğu gibi antik medeniyetlerden beridir bir gelenek olan, bir takım fikirleri, olayları, nesnelere veya şahısları, insanlara anlatmak ve aktarmak için, bazı durumlarda salt olarak bazen ise yazıyla beraber kullanarak görselleştirme ve sunma geleneği tanımı ile açıklayabileceğimiz illüstrasyon sanatı devam etmektedir. Bilim ve teknikte öncü olan, tükettiğinden daha fazlasını üreten ve sanata değer veren bu ülkeler aynı zamanda sayısız bilimsel - kültürel yayın üretimine ve bunların bazılarını da tüm dünya ile paylaşma kapasitesine sahiptirler.

Bu denli geniş bir üretim ise rekabeti ve dolayısıyla gelişmeyi de beraberinde getirmektedir. Bölüm başında ifade edildiği üzere bugün hakim olan bu kültür ve üretim çok uzun bir bilim ve sanat geçmişine dayanmaktadır. Bütün bu birikim ve günümüzdeki rekabet koşulları, yüzyıllardır devam eden illüstrasyon geleneği ile birleştiğinde ise tüm bu devletler veya kurumları, bu üretilen yayınlarda kullanılmak üzere tasarlanacak en kaliteli, en çarpıcı, en etkileyici illüstrasyonu kullanmaya teşvik eder. National Geographic gibi dünya çapında milyonlarca basılan bir dergide illüstrasyonunun yer alması ise hiç şüphesiz ki bir sanatçı için büyük bir onurdur. Dolayısı ile dergilerin en iyi illüstrasyonları ve sanatçıları bünyesinde barındırmak için sahip oldukları rekabet bu dergilerde eserlerinin yayınlanmasını arzu eden sanatçılar için geçerlidir.

Tabi ki tek gayesi bir sonraki nesilleri istediği idealler ve ahlak ile donatmak ve tarih ve kültürünü aşlamak olan devlet yayınlarında bu özel yayınlarla rekabet halindedir. Resmi bir devlet yayınında yeralan illüstrasyonların kalitesinin bu dergi ve mecmualara nazaran düşük olması devlet prestiji açısından olumsuz bir durumdur. Dolayısıyla gelişmiş devletlerin, liseler, orta okullar ve ilkokullar için ürettiği kitaplara da sanatsal derinlik ve bilimsel disiplin ve hassasiyetin yanında rekabetin getirdiği daha iyiyi üretme kaygısı da yansımıştır. Örnek olarak incelenen Fransız 6. sınıf tarih ve coğrafya kitabının hem tasarımında hemde illüstrasyonlarında bu disiplin ve derinlik açıkça görülmektedir.

İncelenen 11. Sınıf Tarih kitabından yola çıkılarak gözlemlendiğinde ise Türkiye'nin, antik medeniyetlerden beridir devam eden bu kültürden kopuk olduğu dikkat çekmektedir. İllüstrasyon geleneğine sahip değildir ve Devlet yayınları ise hem resimleme hemde tasarım anlamında bu disiplinden oldukça uzak olarak üretilmektedir. Fakat Türkiye'de hali hazırda sanatçı yetiştirmek üzere kurulmuş ve batı temelli eğitim veren birçok üniversite vardır. Buralarda yetişen insanlar bu konu ile ilgili eğitilirse ve bilgilendirilirse, içlerinde bilimsel veya tarihi illüstrasyona ilgi duyanlar olması muhtemeldir. Tabiki ilginin ve eğitimin yanında, bu alanda çalışmak isteyen güzel sanatlar mezunları içinde ayrı bir istihdam alanı oluşturulabilir.

Bu istihdamda, Türkiye'den gelişmiş devletlere yaşanan beyin göçüne ters etki yapacaktır. Bilindiği üzere bu göçün sebeplerinden biri de, Türkiye'deki okumuş işgücüne gerekli desteğin ve imkanların sağlanmamasıdır. Devlet kitaplarının basımı esnasında, yabancı çizerlerin emeğinden faydalanmak yerine Türk bilim insanı ve sanatçılara imkanlar tanınarak, Türkiye'de hem bilimin hem sanatın ilerlemesi sağlanmalıdır. Sonuç olarak yabancı sanatçıların eserlerini yerli yersiz kullanmak yerine eğitilmiş Türkiye vatandaşlarına bu imkanlar sağlanacak bir politika geliştirilmesi hem eğitime hem istihdama olumlu etki yaratabilir.

3. bölümün birinci başlığı altında incelediğimiz illüstrasyonların üretildiği devletler kendi tarihlerini, dünya tarihini, insanın kökenini, ekosistemi vs. çocuklarına,

gençlerine veya tüm yaştan okuyucularına, daha net ve anlaşılabilir bir şekilde anlatmak için illüstrasyon sanatının desteğini sıkça almaktalar. Bir de belirli düşünceleri, hayalleri, olayları, fikirleri vs. çeşitli teknikler ile görselleştirerek tasvir etme geleneğinin yüzyıllar içerisinde sürekli devam ederek bugüne geldiği düşünülürse bu devletlerin illüstrasyon arşivin ne kadar geniş olabileceği ve bu değerli arşive hergün ne kadar illüstrasyon ve hatta sanat eseri eklendiği hakkında bir fikir edinebiliriz.

Modern bilimde yani halk arasındaki ismi ile batı ilminde, neredeyse tüm dünyada kabul görmüş evrensel bir takım bilgilerin oluşturduğu ortak bir müfredattan söz edilebilir. Neredeyse dünyanın bütün ülkelerinde, kainatın ve alemin oluşumu, kıtaların oluşumu, gezegenler, hayvanlar alemi, memeliler, primatlar, sanayi devrimi, fransız ihtilali vb. birçok konunun anlatımı oldukça benzerdir. Bugün bizimde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan resmi kitaplardaki müfredatımızı oluşturan birçok konuda gerektiği taktirde bu illüstrasyon arşivden, sanatçının ismi, yayımlanma tarihi ve hatta tekniği belirtilerek yararlanılabilir. Bunda etik olarak bir sakınca yoktur. Bilimsel bilginin paylaşımı dünya devletlerinin ilerlemesi açısından bir gerekliliktir.

Aynı şekilde Göbeklitepe, Çatalhöyük, Çayönü, Ayasofya, Bodrum Mozolesi vb. yerler ve binalarda insanlığın ortak tarihini oluşturduğu ve hatta bizim korumamız ve sahip çıkmamız gereken, tüm insanlığa ait eserler oldukları için sayısız tasvirleri bulunmaktadır.

Gelişmiş, bilimsel ve sanatsal anlamda üretken devletlerin sahip olduğu ve hatta birçok alanda çeşitli sebepler ile kullandığı bu illüstrasyon kültürü kendini sadece yayınlarda değil bilgisayar oyunları, animasyon filmler vb. birçok yeni mecrada da göstermektedir. Bu gelişmiş olarak nitelendirebileceğimiz devletlerde, nasıl bilimsel yayın ve sanatsal yayın çeşitliliği oldukça fazlaysa bir o kadar da oyun, animasyon, film vs. üretilmektedir. Öncelikle oyun tasarımlarını ve bu oyunların sahip olduğu illüstrasyon arşivinden bahsedecek olursak, tüm dünyaya yayılan bu oyunların çoğu da illüstrasyonlar ile doludur. Bu alanda kullanılan illüstrasyonlar daha çok "concept art, game design" olarak geçen ve tarihi bilgiyi aktarma işlevinden ziyade dikkat

çekme işlevine sahip olsada, yer yer bilimsel tutarlılığa sahip illüstrasyonlarla dolu oyunlar da çıkmaktadır.

Şekil 53: Bodrum Mozalesi illüstrasyonu, Civilization 5, Firaxis Games, 2010

Tüm bu sanatsal üretimden bahsederken açık bir şekilde görülmektedirki, birçok konuda hali hazırda mevcut ve kaliteli illüstrasyonlar bulunmaktadır ve bunlardan yeri geldikçe faydalanılabilmektedir. Özellikle Halikarnas Mozolesi, Aya Sofya, Efes Antik Tiyatrosu gibi mekanlar yüzyıllardır çizilmektedir.

Fakat söz konusu kendi tarihimizi kendi gençlerimize anlatmak ve aktarmak olunca işin boyutu biraz değişmektedir. Fransızların veya İngilizlerin kendi gençleri için çizdiği ve oluşturduğu Türk imgesi ile bizim kendimizi yorumlayışımız tabii ki örtüşmeyecektir. Dolayısıyla ivedilikle Güzel Sanatlar Fakültelerinin, grafik, görsel iletişim ve tasarım, resim, iletişim tasarımı ve benzer içeriklere sahip bölümlerinde verilen illüstrasyon derslerinin müfredatına, bilimsel illüstrasyon, tarihi illüstrasyon ve illüstrasyonun benzeri alanları dahil edilmelidir. Bu yöntem ile gelecekte Güzel Sanatlar Fakültelerinin illüstrasyon dersi alan bölümlerinden mezun olacak kişilerin, mezuniyeti öncesinde ve eğitim esnasında bu konularda fikir sahibi olmaları ve hatta böyle bir alan olduğunun farkında olmaları, gelecekte mesleki hayatlarında bu alana yönelmelerini veya ilgi duymalarını sağlayabilir. Güzel sanatlar fakültelerinde okuyan öğrencilerin, sosyoloji, sanat tarihi, arkeoloji, antropoloji vb. bölümlerde

yandal yapmaları konusunda teşvik edilebilir ve bu yol ile sosyal bilimlere yakın sanatçılar yetiştirilmesinin önü açılabilir. Aynı zamanda tarih, coğrafya, arkeoloji, antropoloji, sanat tarihi ve benzeri bölümlerde de öğrenciler tarihi illüstrasyonun nasıl üretildiğine ve ne olduğuna dair bilgilendirilebilir. Bu öğrencilerin arasında çizime veya sanata eğilimi olan öğrencilerin, Güzel Sanatlar Fakültelerinden ders almalarında onları tarihi illüstrasyon alanına yönlendirebilir.

Devlet eli ile yapılması gereken bir diğer husus ile tarihi illüstrasyon alanında çalışmak isteyen insanların istihdamıdır. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı vb. ilgili bakanlıklar, tarihi illüstrasyon alanında çalışmak isteyen insanlara kadro açıp veya bu insanları uzman olarak himayesine alıp, bu kişilerin geçimini sağlamaları için gereken ortamı hazırlamalıdır. Tezin üçüncü bölümünün ikinci başlığı altında sunulan, gelişmiş devletlerdeki bilimsel yayın skalasının genişliği ve bu sektörün gelişmişliği göstermekteki, ekonomi ve istihdam her alanda olduğu gibi bu alanda çok kritik bir konudur. Kısaca ifade etmek gerekirse eğer tarihi illüstrasyon alanında devletin veya özel sektörün bir ihtiyacı ve isteği olduğu takdirde zaten sanatçılar hiç kuşkusuzki bu alana yöneleceklerdir.

Bu düzenlemelerin ardından, Türk Tarihi için önem arz eden tarihi kompozisyonlar sırasıyla, bilim insanları ve sanatçılar ile birlikte oluşturulacak kurul ile yeniden tasarlanmalıdır. Bu tasarımlar ise tarih kitaplarının gerekli bölümlerine eklenmelidir. Nelerin öncelikle çizilmesi gerektiğini ise yine bilim insanları ve sanatçıdan oluşan bir heyet kararlaştırmalıdır. Neyin nasıl çizilmesi gerektiği ve nasıl görselleşeceği konusunda da aynı heyet ortak bir karar vermelidir. Kitapların tasarımı, bilimsel içerik ve bu verilerin illüstre edilmesi bir paralellik içinde sürdürülmelidir.

Tüm bu çabaların ardından ortaya çıkan çizimler ise dijital mecraya uygun bir hale getirilip, web ortamında sergilenmelidir. Tasarımların internette tüm öğrencilerin rahatla inceleyebileceği şekilde sunulabilir.

KAYNAKÇA

Eserler (Kitaplar)

Ergin, Muharrem, Orhun Abideleri, İstanbul, Boğaziçi Yayınları , 2002.

Julius Wiedemann, Illustration Now! Vol. 2, Taschen, Köln, 2007

Alliance Graphique Internationale, Graphic Design Since 1950, Thames & Hudson, Zurich, 2007

Durmaz, Ömer, İstanbul'un 100 Grafik Tasarımcısı ve İllüstratörü, Kültür A.Ş.

Ágoston, Gábor (2009). Encyclopedia of the Ottoman Empire. New York. 2005

İstanbul'un Yüzleri Dizisi, İstanbul, 2011

Dawn, Brown, Robert K.;Walker Art Center; Friedman, Mildred S. Ades , The 20th Century Poster, Design of the Avant-Garde Paperback – Abbeville Press, New York, 1984

Wrede, Stuart, The Modern Poster Paperback – Museum of Modern Art, New York, February 26, 1990

Merriam Webster Dictionary

Mollerup, Per, Marks of Excellence, Phaidon Press, Londra, 1999

Kurul, Ortaöğretim Tarih 11, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, üçüncü baskı, 2012.

Kurul, 6'ncı sınıf Tarih/Coğrafya Kitabı, Paris, lelivrescholaire, 2016.

Elektronik Kaynaklar

<https://www.merriam-webster.com/dictionary/illustration> (erişim tarihi: 17.08.2017)

<https://en.oxforddictionaries.com/definition/illustration>, (erişim tarihi: 18.08.2017)

http://www.felsefe.gen.tr/modern_cag_felsefesi_tarihi/humanizm_insancilik_nedir_n_e_demektir.asp (erişim tarihi: 19.08.2017)

<https://www.biography.com/people/johannes-gutenberg-9323828>, (erişim tarihi:19.08.2017)

<http://www.ancient.eu/article/390/>, (erişim tarihi: 21.08.2017)

<http://www.alamy.com/stock-photo-frescoes-inside-the-temple-of-queen-nefertiti-at-abu-simbel-on-the-8049998.html>, (erişim tarihi: 22.08.2017)

<https://www.britannica.com/biography/Otto-von-Bismarck>, (erişim tarihi: 23.08.2017)

<http://www.paperonline.org/history-of-paper>, (erişim tarihi: 23.08.2017)

<https://onedio.com/haber/divrigi-ulu-cami-nin-tarihi-hakkinda-ogrenmeniz-gereken-8-bilgi-771970>, (erişim tarihi: 25.08.2017)

<http://osmanli.site/osmanli-eserleri/ibadet-yerleri-camiler/buyuk-mecidiye-camiiortakoy-cami-istanbul-bogazici-besiktas-ilcesi/>, (erişim tarihi: 25.08.2017)

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Armenian_All_Saviour%27s_Cathedral,_also_Known_as_Vank_Cathedral,_Built_1606,_Isfahan_\(14288443058\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Armenian_All_Saviour%27s_Cathedral,_also_Known_as_Vank_Cathedral,_Built_1606,_Isfahan_(14288443058).jpg), (erişim tarihi: 25.08.2017)

<http://www.istanbulkulturturizm.gov.tr/TR,165663/sultanahmet-camii.html>, (erişim tarihi: 25.08.2017).

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad:	Ali Çağan UZMAN
Doğum Tarihi:	21.07.1990
Doğum yeri:	İstanbul
Yüksek Lisans:	2016-....., Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Politikaları ve İşletmeciliği Tezli Yüksek lisans
Lisans yandal:	2011-2013, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü
Lisans:	2009-2013, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü
Lise Eğitimi:	2004 - 2007, Tınaztepe Lisesi
İş Tecrubesi:	2017, Beykoz Üniversitesi, Öğretim Görevlisi 2012-....., MG Ajans, Sanat Yönetmeni, İllüstratör 2014-2015, Artlline Reklam Ajansı, Sanat Yönetmeni, Grafik Tasarımcı 2011-2013, SU Halkla İlişkiler ve Organizasyon, Grafik Tasarımcı